

2080

1434

~~1498~~

ԳԱՂՏՆԻՔ
ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՄ

ԼՈՒՍԱՏՈՒ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՅ ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԱՅ

ՀԵՂԻՆԱԿ Յ. ԱՐԵԱԻՐ

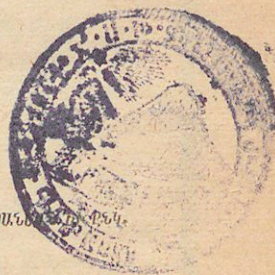
ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

2080

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՄՈՒԷԼ Ղ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆՆԵՐ ԵՒ ԴՆԿ

1873

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՆԱԶԵՆԻ ՏԻԿՆՈՋ

ԼՈՒԹՅԵԱՆ

ՎԱԳԱՄԵՌԻԿ ՄՕՐ ԻՄՈՅ

ՀԱՆԳՈՒՑԵԼՈՅ Ի 1861 ԻՊՐՈՒՍԱ

ԱՐՁԱՆ ԱՆՄՈՌԱՅ

ՈՐԴԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ

Նաղեղաչուք 'ի հասակիդ սիրավառ
 Հիմ, ուր, աւա՛ղ, դու ըշտապաւ սրլացար.
 Մինչ որդիքդ Քեւ հրճուանօք խայտային,
 Յանաւհիցը՞ն թրոանէիր 'ի կաճառ :

ԱՌԻԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒՄ

Այդչափ կանուխ յո՞ երթայիր ընդ աշխարհ
 Բարձեալ ընդ հետս չորից դատերց կեանս
 նործիլ ,
 Եւ զիմ սրտիս անհուն « վախ » երն առ քոյդ
 մահ ,
 Ո՞ւր ո՞ւր դնացեր 'ի բաց 'ի մէջ 'ի հանդիլ :

Յ'ստուերս ծառոյն գերեզմանաց Ոլիմպեան ,
 Թէ ամիտիին աճիւնք մարմնոյդ վաղամեռ ,
 Անյուշութեանն յայն սխրալի օթեւան ,
 Ի յիշատակ զա՛յս Քեզ ձօնեմ մահարձան :

Յ. Ա.

ԱՅՍ փոքրիկ մատենքը , սիրելի՛ երիտա-
 սարդներ , հարկաւ ոչ թէ երջանիկ մարդոց հա-
 մար , այլ յատկապէս ձեզ համար գրուած է , որ
 կերպով մը երջանիկ չէք եւ երջանիկ ըլլալու
 պէտքն ունիք : Երջանկութիւնը միայն փառօք ,
 մեծութեամբ , հարստութեամբ եւ գեղեցկու-
 թեամբ ձեռք չըբերուիր , այլ նաեւ այն գեղե-
 ցիկ առաքինութիւններով , որոնք ընտանիքներու
 մէջ կը ծլին , կը զարդանան , կ'արմատանան եւ
 կ'արդիւնաւորին : Բայց մեր ընտանիքներն խար-
 խուլ են եւ վերանորոգումի պէտք ունին : Նոքա
 ձեզմո՛վ յարութիւն պիտի առնուն եւ երջանկու-
 թեան գրախտ պիտի դառնան եթէ զիսնաք զա-
 նոնք նորոգել :

Այս կէտը ձեզի զգացնելու համա՛ր է , որ
 երկրորդ անգամ ահա այս գիրքն 'ի լոյս ըն-
 ծայելով՝ պատիւ կը համարիմ հրաւիրել ա-
 մէն անոնք որ առաջին տպագրութենէն ստացած
 չէին . թո՛ղ փութան մէյմէկ հատ այս երկրորդ
 տպագրութենէն առնուլ եւ կարդալ ամենայն
 ուշադրութեամբ :

Քաղցր է ինձ յուսալ , որ եթէ այս գիրքը
 բոլորովին անկատար չեղաւ ալ նէ , ընտանեաց
 եւ երիտասարդաց համար ապարդիւն չըպիտի
 ըլլայ :

Բայց թէ որ իմ աշխատասիրութիւնս ներ-
 կային մէջ զգալի արդիւնք մը չունենալու ալ ըլ-
 լայ , ապագային համար յուսակտուր չեմ ըլլար .
 քանզի վաղուան համար բարի մարդ եւ օգտա-

յար քաղաքացի ըլլալու պատրաստուած պատանեկութիւնն այսօր երիտասարդութենէն աւելի՝ վառ եւ սրամիտ արթնութեամբ կը դիտէ ու կը տեսնայ ամեն բան :

Գիրքը՝ սերմանացան մըն է . անիկայ ժողովրդեան արտին մէջ կը ցանէ գաղափարաց եւ կարծեաց սերմունքը , որուն լիութի արդիւնքը՝ ապագայն պիտի հնձէ . իմ հաւատքս ալ այս է . երիտասարդաց կրթութեան եւ ընտանիքներու վերանորոգման նուիրեալ գիրք մը մեծ կամ փոքր բարեք մը յառաջ պիտի բերէ ընկերութեան մէջ, եւ ասիկայ միայն անհուն վարձատրութիւն մը կը համարիմ ինձ :

Իմ վարձքս լիութի ընդունած պիտի սեպեմ եթէ լսելու ըլլամ որ , մոլութեանց խաւար ընթացքին մէջ խարխափող երիտասարդ մը ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂՏՆԵԱՅ մէջ տեսաւ լոյս մը եւ հետամուտ եղաւ այն ուրախալի ճամբուն , զոր սէրն եւ առաքինութիւնը կը պարզեն մահկանացւոց առջեւ :

Իմ վարձքս մանաւանդ այն ատեն ընդունած պիտի ըլլամ , եթէ ընտանեաց հայր մը տեսնեմ , որ սիրոյ վառարանին շուրջը բոլորած զաւակներուն սորվեցնէ եւ յիշեցնէ՝ երիտասարդութեան բարեկամները , այսինքն այն ամէն բան , ամէն առաքինութիւն , որոնք միայն ճշմարիտ երջանկութեան կրտսնին զմարդ : Այս՝ պիտի ըլլայ իմ միակ վարձքս :

Ո՛ղջ լեւ , երիտասարդութիւն , գեղեցիկ ապագայ կը բարեմաղթեմ Գեղ :

18 Օգոստոս 1873

Յ. ԱՐՇԱԻՐ

ԳԱՐՆԱՆ

ԳԻՃԵՐՆԵՐ

Ա.

ԾԱՆԻՐ ԶԻՆՉ

Մարդու սամեկէն աղիւս ուսումը անտարակոյս իւր անձին ծանօթ լինելն է . քանզի այս ծանօթութիւնն է որ պարզ կը մօտեցնէ Աստուծոյ , որ զնա իւր պատկերին նման ըրաւ : Այս խորին ուսման մէջ է , որ մարդս իւր ոչնչութիւնը կը տեսնէ . հոգին ամոր՝ իւր գոյութիւնը զգալ կուտայ , գէպ երկինք կը տանի :

ԳՐԻՅԼԵՈՆ

ԱՐԵՎԱԿԸ իւր ծառադայլածարձակ լուսով երկրէ կը հեռանայ , մութը կը արօղէ երկրիս տեսարանները , եւ մարդն գիշերուան լռինսահ ժամերուն մէջ , գործունեայ կենաց գրադումներէն հրաժարած՝ կը փութայ կը գիմէ իւր հանգստարանը : Այս պահուս ոչ բաղաբին չփոթ աղմու կները , ոչ թշնամեաց եւ ատեւիտց յայցերը եւ ոչ ու-

բիշ դասն և վշտովի գործողութիւնք ալ
էին պարզեցնէր զմարդ : Մարմինը դադար
ման մէջ է և հոգին հաճամէտ հանգստեան :
Երբ մարմինն այսպէս գիշերուան խա
ւարաչին քօղոյն ներքե խաղաղութիւն և
հանգարտութիւն կը փնտռէ , անդէն Միայ
և երեակայութիւն սրարշաւ կը թափն այն
իրերու կամ եղելութեանց վրայ , որ իւրա
քանջիւրին զբաղմանց նիւթ եղած են :

Արդարեւ մարդս առաւել մարմնոյ հան
դըստեան մէջ է , որ տրամադիր կ'ըլլայ իւր
գործերուն վրայ մտածելու և իւր յիշողու
թեան մէջ շտեմարանեալ ուրախ կամ տրե
տում յիշատակաց վրայ դատումն և քննու
թիւն բնելու : Եւ այս քննութեան մէջ է որ
երբ խղճահար սիրտ մը տեսնէ թէ , կատա
րած է այնպիսի գործ մը , որ ուրիշներուն
օգտակար ըլլալով իւր անձին ալ պատիւ կը
բերէր , այն ատեն անպատում ուրախու
թեամբ մը կը լեցուի և այն ատեն հոգեկան
հանգիստ մը կը վայելէ : Նոյնպէս այս անա
շառ քննութեան մէջ է , որ մարդս երբ կը
դիտէ որ ուրիշին սիրտը ծմկելու և իւր
անուան յաւիտեան կեդո բերող յոռի գոր
ծի մը մէջ դանդաղած է , այն ատեն անոր
կակծովի յիշատակէն սրտաթուսեմ կը դը
շայ , կ'ապաշաւէ իւր դատասարտելի գոր
ծոյն համար և ուխտագիր կ'ըլլայ առաքի
նութեան ճամբէն քայլելու , կ'աշխատի իւր

նմանեաց բարձրութեան , կ'օգնէ անոնց
կարօտութեանց և այսպիսի բարեգործական
ձեռնարկութեամբ խղճի խոյթէն ազա
տիլ կը ջանայ . քանզի անաշառ դատար
մ'է խղճն , որ միշտ կը յանդիմանէ զմեզ
մեր անուղղաց վարուց համար և այն ատեն
միայն հանգիստ կուտայ մեզ երբ առաքինի
ապրինք :

Սհաւաստիկ երջանիկ սնուն , որ իւր կեան
քը այս քննող տոտական եղանակաւ կը վարէ ,
որ հետեւող է մարդկային պարտեաց և օրի
նաց , և որ կը ճանչէ ինքզինքը , կը ճանչէ
իւր բնութիւնը , իւր պակասութիւնները
և յանցանքները , և հետեւաբար կը քայլէ
արդարութեան ճամբէն : Սհաւաստիկ նաեւ
այն թշուառ արարածն , որ օրինաց և պար
տեաց գրգռելով ի գործս մղու թեանց կը
զառածանի . կը մտնայ ինքզինքը , առաքի
նութիւնը , արարիչն և յաւիտեականու
թիւնը , և միշտ կը խոտորի ճշմարիտ մարդ
կութեան շաղէն , որ արդարութեան շա
ւիղն է :

ԵԱՆՈՒՐ ԶՔԵԶ ըստ նաւ , որ անցելոյն մէջ
իւր շնորհաձիր իմաստութեամբն հռչակեալ
էր : Սողոմոն արդարեւ անգու գական իմաս
տասէր մ'էր նախնի դարուց մէջ , թէ և ին
քն թողաւ որական փառաց և վայելից բարձ
րացած , այն ամենայն վայելք պահ մը իւր
սիրտն ապականելոյ ծառայեցին և զեղխու

Թիւեր իւր փառաւոր ճերար Թիւեր նսեմա-
յուցին . բայց և այնպէս ունեցաւ այնպիսի
ժամանակ մ'ալ , որ նոր ինքզինքին դարձ-
ճանչցաւ իւր բնութիւնը , իւր տկարութեան
Թիւներն և իւր յիմարութիւնները և ահա
կը գրէ Ժողովոյի այն մի լամպիւն տալերն ,
որ կարեն արժանայնել դինքն իմաստուն
անուան և հռչակի :

ԾԱՆԻՐ ԶԲԵԶ . . . այս նրբ խմաց խրատն ,
որ Սողոմոնի ժամանակէն սագին մինչև մեր
ժամանակն եկաւ հասաւ , արժան է անջինջ
քանդակել մեր սրտերու տախտակին վրայ
իւր յայնիմաստ նշանակու թեամբ :

Թագէտ հնութեան այս երեւելի իմաստա-
տէրն ալ գրէ թէ՛ ամէն խօսքի մէջ այս խրա-
տը կը յեղծեղէր , և այս թանկագին խրա-
տըն իւր բարոյական վարդապետութեան
հիմն բրած էր :

Եւ արդարեւ պէտք է որ այս բարձր սկզբ
բունքն որ կ'ուսուցանէ մարդուս իւր ան-
ձին տէրն ըլլալ , պէտք է որ ամէն խրատ
ներէ յարդելի և ամէն խօսքերէ նախադաս
և անմոռաց բռնուի , քանի որ անձի ճանաչ-
ողն է , որ զմարդ առ Յստուած կը մօտե-
ցնէ . այս ծանօթութիւնը , որոյ խորու-
թեան մէջ մահկանացու արարածն իւր ողոր-
տութիւնը կը նշմարէ և պայծառ ազդոյն յոյ-
սերով հետամուտ կ'ըլլայ առաքինութեամբ
վայելելու . յաւիտենեկան տպագայն :

Այսպէս երբ ամէն գիշեր իւր նշմարանք
կը փութայ , այն ամէն ժամ երբ կը դադա-
րի մարմնաւոր հոգերէ և աշխատութիւն-
ներէ , և ազատ մտածութեամբ մը հոգւոյն
խորը կը թափանցէ . այն ատեն խիղճը , իւր
այս ներքին անաչառ դատաւորը կ'արթննայ
որ ամենեւին կեղծիք չվերցնէր և բարոյա-
կան անտեսանելի ատեն մը կը բացուի սրբ-
տին մէջ . ախ , խղճահար մարդոց համար
խիստ մեծ և գերագոյն ատեն մը :

Ահա այս միջոցին պէտք է որ ինքզինքին
հարցունենմ թէ՛ արդեօք ես իմ գործողու-
թեանցս մէջ մէկու մը սիրար վշտացուցի՞ ,
արդեօք ծանր յանցանքով մը պակասաւոր
գտնուեցայ , արդեօք արդարաւ թեան գէմ
գործ մը գործեցի՞ , արդեօք իրաւանց և
պարտուց մէջ զանցառու գտնուեցայ , ար-
դեօք անպատիւ գործով մը անունս արա-
տեցի՞ , կամ ուրիշին կեղտ մը բերի՞ , ար-
դեօք սնոտի և երազական բաներու ետեւէն
վաղեցի՞ յիմարաբար , արդեօք սպարդիւն
և փուճ բաներու համար անդին ժամանակս
կորսնցուցի՞ , թէ արդեօք ծուլութեամբ ,
դատարկութեամբ , կամ ղեղխութեամբ
օրս վատնեցի՞ իր զուր . . . :

Պէտք է որ անուշառ դատմամբ և լուրջ
մտօք այս քննութիւններն ընենմ , և եթէ
ներսի դիւ « այս » պատասխանէ այս հարց-
մանց և կարեւոր խօց մը զգամ , որ զիս դա-

տապարտե՛ն և կշտամբե՛ն այս ինչ գործոյն կամ
այն ինչ պակասութեանս համար , այնատեն
ըրածիս վրայ զգջալով տրտմամբ և վշտանամ
թէ ինչո՞ւ ճշմարտութեան ճամբան թողլով
և բանականութիւնն ու դատողութիւնն
ինձմէ հեռացնելով մտար ճամբու մէջ ինչ
կած եմ . և ուխտ քնեմ միւսանդամ չիմա-
լիս համար արթուն կենալու :

Աւասիկ այս կերպով անձիս ճանաչումն
պիտի ստանամ , իմ բնութեանս տկարու-
թիւններն և ունայնութիւնները պիտի սով-
րիմ և սուսքինութեան քաղցրութիւնը պի-
տի իմանամ : Եւ գուցէ այս ծանօթութեամբ
մինչեւ հոգեկան վայելիք և զմայլանաց եթե-
րը պիտի վերանամ , ոչ այնչափ թաթախե-
լով այն դաղիր ապականութեանց մէջ , որ
կը պատեն մեր այս գեղեցիկ և սակայն խիստ
ընդունայն մթնոլորտը :

Բ.

ԱՆԿՆՂԻ ԲԱՐԵԿԱՄՆ

ԵՒ

ՇՈՂՈՔՈՐԴԸ

Քա՛ղցր բարեկամութիւն , բարի
սրտերուն հեշտութիւնը , դու երկ-
նից մէջ ծնած ես , դու մարդոց ա-
ռաջին պաշտպանն եւ վշտերունատե-
նը երկրիս վրայ իջար : Ամէն մահկա-
նացուաց բարերար , թէ՛ ցաւոց եւ թէ՛
ուրախութեան մէջ՝ դու միայն կու-
տաս այնպիսի վայելմունքներ՝ զորս
խիղճն ու երկիւղը չեն գար թունա-
ւորել :

ՅԱՌԻԱՆ

Մեր վայելած երջանկութեանց և ու-
րախութեանց ճաշակն կամ մեր թշուառու-
թեանց , տառապանաց և տրտմութեանց
սփոփանքն ո՞ւր այնչափ քաղցր , հաճելի և
այնչափ մխթխարար պատրաստել պիտի կըր-
նանք , որչափ անկեղծ և ճշմարիտ բարե-

կամուժեան մէջ : իմ ունեցած բարիքս այն
ստեւն քաղցր և կատարեալ կը թուի , երբ
սրտակից բարեկամս մասնակից գտնուի ինձ ,
նոյնպէս և կարի թեթեւ կ'զգամ թշուա
ռութիւնն , երբ վշտակից մը գտնուի որ զիս
չարեաց դառնութենէն ազատել և սփոփել
աշխատի :

Բայց սակայն պէտք է ուշադիր ըլլալ , որ
մեր կենքին մէջ առաքինի և իմաստուն
անձանց ծանօթութիւնն և մոտեմուծիւնն
ստանամք և ոչ կուրաբար ընթանամք մար
դահաճոյից և շողորորոց ետեէն : Զի ա
ռաքինի և իմաստուն մտերիմ մը աղդու դա
սախօս մ'է մեզ բարուց համար , որչափ յի
մար և անմիտ շողորորո մը հանապազօրեայ
մոլորութիւն մեր կենաց քայլերուն : Ճը
մարիտ , ուղիղ և իմաստուն բարեկամը ծան
րացին գանձ մ'է , որչափ մոլի և անսխտան
շողորորոն անյարգ անտանելի յեց մեր բա
րեխաութեանց :

Անկեղծ բարեկամի մը յիշատակն իսկ այն
չափ անոյշ է , որ նորա մահուանէն վերջն
ալ կը տեսնեն : Այսպիսի բարեկամութեան
կապն ալ անքակտելի է և արտաքին ձեռք
մը չընկնար քակել երբեք այդ կապը : Երկու
համամիտ էակներ իրեար հետ կը կապուին ,
իրենց սրտերն մէկմէկու կը բանան , որա
խութիւն տնին , բերկրութիւն կը վայելեն ,
կը յայտնեն կը հաղորդեն միմեանց : Վշտաց

կամարամուծեանց մէջ են , զիրար ուրիշե
լու և ցաւոյ դառնութիւնը մեղմացնելու
կը ջանան : Ծայտ անգամ խորհուրդ կը հար
ցունեն , իրարու խելք կուտան , և իրենց
կարծիքներն և դաշտափարներն իրարու հետ
կը բաղդատեն , կը խօսին , լրջօրէն կը վի
ճաբանին և կարենոր ճշմարտութիւններ
բեւան կը հանեն , իրենց մտքերը կը լուսա
ւորեն :

Մենակեաց մարդու մը կեանքն ինչ տաղտ
կութեամբ կը սահի , նա բարեկամը , նը
մանակից մը չունի իւր քով , որում իւր միտ
քը յայտնէ , իւր գաղափարած ճշմարտու
թիւններն և խորհրդածութիւններն ար
տաբերէ և իւր ուրախութեանց կամ արտ
մութեանց վրայ խօսի . ուստի այն միտքը
որչափ բարձր և հանճարաւոր ըլլայ ալ փո
խանակ ծաղկելոյ՝ կը փտտի , կը դատարկա
նայ , ինքն յինքեան ամփոփելով իրրեւ ճա
հի՞ մը ժահահոտ , որ ուրիշ գնացուն ջրե
լու հետ հաղորդ չըլլալով՝ օր քան զօր կը
զաղորանայ և զօր կ'աղականէ :

Սհաւասիկ այս է ընկերակցութենէ և բա
րեկամութենէ անջատեալ մարդու մը օրի
նակը . նա ոչ ուրախութեան ճշմարիտ վա
յելք և ոչ տխրութեան և վշտաց մէջ քաղցր
մխիթարանք չընկնար սենեակ և քալ առ
քայլ կը փառթարանայ :

Իսկ անկեղծ և առաքինի բարեկամաց

կեանքն այն ճահիճը չէ որ իւր անշարժ, անփոփոխ և փակեալ վիճակին մէջ գարշ հոտեր արձակէ, այլ անիկայ միշտ գնացուն և ընթացիկ դետերն է, որ խոխոջաճայն կ'անցնին, փրփուրներ արձակելով, դաշտերը ու ոռոգելով և ուր ալ երթան հետերնին տանելով զուարթութիւնն և բերկրանքը:

Անկեղծ և առաքինի բարեկամաց կեանքն այսպէս քաղցրութեամբ կը սահին, ուրախութեանց մէջ ուրախակից կ'ըլլան միմեանց, տրտմութեանց և ձախողութեանց մէջ ալ զիրար կը քաջալերեն, իրարու կ'օգնեն, և ցաւոց ծանրութիւնը թեթեւցնել կը ջանան, կը մխիթարեն, կը յուսադրեն մեկըմէկ, և թէ մահն իսկ վրայ հասնի և մարմնապէս անջատին իրարմէ, տախալին հոգեպէս իրար հետ կապուած կը մնան: Անհնարին իմն է այնմ, որուն երկինք դեռ ժպտալից կը նային յաշխարհիս, իւր բարեկամին յիշատակը մարէն հեռացունէ: Թէպէտ իւր բարեկամն յաւիտեան բաժնուած է իրմէ, բայց չըկրնար դանիկայ մոռնալ, վասնզի անոր թողած յիշատակները շատ անոյշ և շատ ցանկալի յիշատակներ են:

Արդ ուրեմն ես իմ անձիս ճանաչումն ստանալէ յետոյ պէտք է որ քայլ մը ևս յառաջ երթալով առաքինութեան շաղկին մէջ, ողջունեմ այս սուրբ և նուիրական կապն, որ կը միացնէ զմեզ մեր նմանեաց հետ և

կ'առաջորդէ զմեզ 'ի փրկութիւն: Որովհետեւ մարդս ընկերական ըլլալով՝ անոր բարի կամ մոլար բնուորութիւնն ալ իւր ընկերաց որպիսութեանէն կը ներշնչուի, ուստի ես ալ աշխատիմ անկեղծ բարեկամներ շահելու, առաքինեաց ծանօթութիւնն ստանալու և շողորորոց վատթարագոյն կեղծ իշխերէն խուսափելու, քանզի մին որչափ որ պատճառ է իմ բարօրութեան, այնչափ ևս միւսն անկման և աղետից առաջորդ պիտի ըլլայ ինձ:

Ահա անաղօտ և լուսափայլ ճշմարտութիւն մը, զոր ինչպէս ամէն խոհական մտքեր յընտակագոյնս կը տեսնեն, նոյնպէս և աղբաց պատմութիւնն իւր հիանալի օրինակներով մեզ կը քարոզէ:

Այն ինչ սրտաշարժ և միանգամայն այն ինչ վեհ և սքանչելի տեսարան մ'էր, զոր երբեմն կը հանդիսացնէին Դամոն և Պիութիաս, Պիւթագորեան բուրաստանին այս պանծալի շառաւիղները, հայրենեաց ծառայութեան նուիրեալ այս երկու բարեկամները, հնոյն Ելլագայ այս հարազատ որդիքը, որոնք հռչակաւոր Հելլէն փիլիսոփային՝ Պիւթագորայ դպրոցին մէջ ճանչցան զիրար, և կապուեցան այնպիսի քաղցր համակրութեամբ և համամտութեամբ մը, որպէս թէ միմեանց համար մինչ իսկ իւրեանց կեանքը զոհելու պատրաստ ըլլային, ինչպէս որ

փորձով ալ ցուցին իւրեանց գիւցալնական
անձնութիւնը թիւնն առ միմեանս : Վտանգի
երբ իրենց ժամանակակից բռնաւորն Գիւ
նէսիոս , մահուան կը դատապարտէ գիւ
մնն որոշեալ օր մը , առ հրաման կը խնդրէ
իւր տանը համար պատրաստութիւններ
տեսնելու . և երբ Բռնաւորն իւր անձին
երաշխաւոր կը պահանջէ , այնտեղ Պիւ
թիաս՝ բարեկամն Դամոնի յառաջ կը մատ
չի և երաշխաւոր կ'ընծայէ զինքն առաջի
Բռնաւորին : Դամոն և Պիւթիաս կը բաժ
նուին իրարմէ : Դամոն և Պիւթիաս , որոնք
ինքզինքնին ժողովրդեան բարեօրէն նուիրած
էին , և որոյ համար ՚ի մահ կը դատապար
տուէին . Դամոն և Պիւթիաս լալով կը բաժ
նուէին , Դամոն կ'երթայ պատրաստութիւն
տեսնելու , որոշեալ օրը կը հասնի , ժողո
վաւորը կը խռնի կռուութիւնտեղին և Բռնա
ւորն Դիոնեսիոս իւր ժողովրդայն կռօքը
կուգայ ՚ի տես դատապարտելոյն . կուգայ
նաև Պիւթիաս՝ երաշխաւորն Դամոնի , սահ
մանեալ վայրկեանը կը մերձենայ , դեռ ե
րեան չը գար Դամոն , և ժողովրդեան մէջ
շշուկը կը տիրէ , օրդ լմնցած է Պիւթիաս
կը մըմնջեն , վայրկեան մը ևս , և ահա փո
խանակ Դամոնի Պիւթիաս պիտի սպաննը
ուէր . աղմուկ մ'է կը փրթի հեռուէն և
բաղմութիւնն համախուռն յապուշ կըր
թեալ կը տեսնեն որ Դամոն կուգայ , Դա

մոն կուգայ կ'աղաղակեն , Դամոն կուգայ ,
կ'արձագողէ հրապարակը և անդէն ՚ի տես
մահամերձն Դամոնի խաժամու ժամբոխին
մէջ կը տիրէ մեռելատիպ լռութիւն մը և
բուռն հիացում մը :

Դամոն արեան քրտիկը մտած կը փութայ
կը վազէ իւր յատկացեալ տեղը և նախ իւր
բարեկամն ներողութիւն խնդրելով որ յոչ
կամ իւր՝ հինգ վայրկեանի չափ ու շանալու
պէտք մը պատահեր է . ապա իւր վերջին
մնաս բարոյն բռնելով իւր բարեկամին , ինք
զինքը մեռնելու պատրաստ կը կացու ցանէ :

— Ո՛չ , կը գոչէ անդէն Պիւթիաս ո՛չ , սի
րելի բարեկամս , դու չպիտի մեռնիս ,
պէտք է որ ես մեռնիմ և դու ապրիս .

— Ի՛նչ , դու մեռնիս ինձ համար , դո՛ւ
արիւնք թափես որ անպարտ է . ո՛չ , ո՛չ ,
անձկայիդ իմ , ես դատապարտեալ մ'եմ
բարձրագոյն հրամանով մը և յօժարակամ
կը մեռնիմ հայրենեացս համար , իսկ դու
ապրէ և պահէ իմ յիշատակս և խնամք տար
թշուառ ընտանեաց մը , որ այս օրէն ան
խնամ և անտէրունչ պիտի մնան :

— Եւ ատոր համար է , որ ահա ես քու
տեղդ մեռնիլ կուղեմ , սիրեցեալդ իմ Դա
մոն , քու տեղդ մեռնիլ կուղեմ , որպէսզի
քու ընտանիքդ , քու սիրտսուն զաւակներդ
որք չը մնան . Դամոն , Դամոն , չպիտի մեռ
նիս դու , մահն ինձ կը պատկանի :

Այս բարեկամական խօսակցութիւնն և վէճը, զոր անագորոյնն Գիտնէսիոս ընդ նմին և ամբողջ ժողովուրդն զարմացած և հիացած մտիկ կ'ընէին, իւրաքանչիւրին աչեւրէն արտասուէր հոսել կուտային, այնչափ բազմախուռն ամբոխին բերանը կարկած էր, կարծես թէ շունչ առնելու անգամ չէին համարձակէր, և ի սրտէ կ'օրհնէին իրենց հայրենեաց այս հարազատ որդւոց բարեկամութիւնը։ Նաև Բռնաւորն Գիտնէսիոս ոչ նուազ քան զժողովուրդն զարմացած և զմայլած էր այս երկու բարեկամաց առ միմեանս անձնութիւնը և այս անկեղծ ու ճշմարիտ բարեկամութիւնն այնչափ իւր ցատու մէջ իջեցուց և այնչէս իւր սիրտը գրաւեց, որ ներումն շնորհելով դատապարտելոյն, առաջարկեց որ իրենց բարեկամութեան տետրին մէջ երրորդ մը համարին զինքն ալ։

Այսպէս եղերգով և լսցով սկսուած հանդէս մը ցնծութեամբ և հրճուանօք վերջացուց անկեղծ և ճշմարիտ բարեկամութիւնը, Դաման ազատեցաւ ի շնորհս բարեկամին։

Արդարեւ շատ անգամ երբ առաքինի բարեկամ մը մեր կենացը պատճառ ըլլայ, բայց կայ ուրիշ մ'ալ, որ բարեկամ անուան սակ պարտկուած՝ մինչ իսկ մեր ոխերիմ թշնամւոյն չըրած թշնամութիւնը մեզի կը

հաղուենէ իւր կամահաճ չորրորդութեամբը և շատ անգամ մեք անկեղծ բարեկամ մը անաչառ և փրկաւետ յանդիմանութեանց կամ խրատող ցանալով ունին կը մատուցանենք այնպիսի մարդահաճոյից, որ թէպէտ ամէն պարագայի մէջ կը գովեն մեր շարժումները և բնաւ չեն հակառակիր մեր կամացը՝ և սակայն նոյն գովեստն և կամահաճութիւնն են, որ մեր կորստեան գուրը կը փորեն։

Սրմը, ոչ շատ ժամանակ յառաջ, նորածանօթ և սիրելի բարեկամ մը, որնոր ինքզինքը նուիրած է ազգային գրական ծառայութեան, օր մը իրեն աւելի զօրաւոր գրգիռ մը և խրախոյս մը տալու դիտաւորութեամբ իւր գրականն ոչ գովելի մէկ ունակութիւնն իրեն երեսը տուինք, և ահա նորածանօթ բարեկամը թշնամի դարձաւ և առեւտրութեամբ ու անտեղի արհամարհանօք նայիլ սկսաւ, բնաւ չ'մտածելով որ այնպիսի մէկ անաչառ ազգարարութիւնն աւելի սլատիւ և բարեկամութիւն էր իրեն և իւր գրական յառաջադիմութեանը ազդու քաջալեր մը, մեր ժողովրդը թիւր հասկցուեցաւ, և անկեղծ ու բարեմիտ բարեկամ մը, ինչոր սոփեսա համարուեցաւ, ալ մը գրական ատպարիզին վրայ, և իբր պաղ տրիւն արհամարհանաց արժանի մեկը

Չենք ուզեր աւելի խօսել այս մասին և

կը վերջոցնեմք յառաջ բերելով Հռովմայե-
ցւոց պատմութեան մէջէն ալ օրինակ մը
շողջորդի համար, թէ ինչպէս մեր կորրու-
տեանը պատճառ կ'ըլլայ :

Կայսրն Տիրերիոս այս հասարակապետա-
կան ազգին գլուխն էր, և ստուգիւ կ'աշխա-
տէր այնպէս անձնութեանը թեամբ ինչպէս որ
վայել է ժողովրդային վեհապետի մը : Յար-
գելի անձ մը Սինկղիտոսաց կարգէն օր մը
ոտքի ելաւ ծերակոյտի ժողովոյն մէջ և յան-
կարծական յանդգնութեամբ մը բարձր
ձայնով սկսաւ խօսիլ Տիրերիոսի հետ :

— Մէ՛ ժամանակն է որ Տիրերիոս, կ'ըսէ,
ալ ժամանակն է որ հասարակապետութեան
օգտին համար խօսիմքեզ հետ համարձակ
առանց շողջորդելոյ :

Ապշեցաւ ինքնակոյլը և ոչ պակաս քան
զնա Ծերակոյտն* :

— Իսէ՛, ով Կայսր, յաւելցուց դարձեալ,
մեծ անիրաւութիւն կ'ընես դու, ինչ որ
ամբողջ ժողովս կը պակասակէ, թէպէտ և
ոչ մէկը համարձակ խօսելու չիշխեր :

Այս խօսքին վրայ սուկաց Ծերակոյտը,
և Ծերակոյտէն աւելի Տիրերիոս, այնպէս
կարծելով թէ դաւադրութեան գաղտնիք
բողբութիւնք երևան պիտի գան :

— Ինչ, ով Տիրերիոս, կը յարէ, ամէն

բան կը վճարես մեզի, դքեզ գրկելով ար-
քունի գանձուդ շահէն, գիշերը կը տքնիս,
որպէս զի մենք անհոգ քնանանք, անդու-
աշխատութեանց մէջքու մարմինդ կը հա-
շես, որպէսզի մենք հեշտութեան և գրգ-
ուանաց մէջ թաւնանք : Յայտնի անիրաւու-
թիւն է այդ, ի վնաս մեծ հասարակապե-
տութեան և ինքնակալութեան, որոյ կեան-
քը բու կեանքեդ կախուած ըլլալով, չ'կըր-
նար ապրիլ, եթէ դուն քուկդ արհամար-
հես :

Եւ ժողովականաց մէջ ուշիմ հեռատես
մը՝ Կառիոս Սեւրոս, այս խօսքը լսելով,
չուտ մը իր քովիններուն՝ կ'երդնում ըսաւ,
ի՞նչոտոր այս շողջորդութիւնք, Տիրերիոսի
կործանումն է, ինչպէս որ եղաւ ալ : Տիրե-
րիոս ինքզինքը տուաւ մեղիւթութեան և
անդ թութեան Կիսրոսի գեղիւթութեան վայ-
րերուն մէջ թաւալելով, և Հռովմ, Տի-
րերիոսի կենդանութեանը մասին ուրիշնը-
շան մը չունենալով, բայց միայն իւր ժողդ-
վորդեան կոտորածը : Բայց այնատեն Շողդ-
բորդը իւր շահագէտ նպատակին հասաւ :
Տիրերիոս Հռովմի կը տիբէր, այն ալ Տիրե-
րիոսին :

ԱՐՏԱԹՈՒՔ ԵՒ ՍՓՈՓԱՆՔ

ԸՆՔ ՄԱՀ

ԱՆՐԵԼ ԵԱՑ

Այն մարդուն վերջը հանգիստ եւ
երջանիկ է, զոր մահը մարմնով տը-
կար, իսկ հոգւով զօրաւոր կը դանէ:

ԱՌԱՄ

Թէպէտեւ աշխարհիս վրայ բարեկամ մը
ունենալու չափ քաղցր բան չըկայ, սակայն
բարեկամ մ'ունէի ըսելու չափ ալ դժնդակ
կսկիծ մը կայ արդեօք:

Կորսուած սիրելւոյ մը յիշատակին չափ
տրտմալի ինչ բան կայ:

Սրտակից բարեկամ մ'ունէի զոր իւր ծաւ-
ղիկ հասակին մէջ կորուսի, ինք ալ ծաղկի
նման պատանի մը՝ դպրոցական սիրելի կեան-
քին մէջ սկսած էր մեր բարեկամութիւնը:

Մեռաւ նա... Ո՞վ չտրտմիր ընդ մահ
սիրելեաց, կամ ո՞վ չկսկիծար ընդ կատարած
և ընդ կորուստ ծնողաց, եղբարց և բարե-
կամաց: — Կուլան ամեն մարդիկ, երբ յա-
ւիտեան կը զրկին սիրելւոյ մը, ծանօթի,
բարեկամի և ծնողաց տեսութենէն. բայց
ապարդիւն է այն լացը, եթէ մարդկային

քնութեան վրայ՝ մահուան անողորբելի դա-
տակները կը տիրէ:

Ուրեմն ինչ ընենք, չըլանք ընդ կորուստ
սիրելեաց. մէ, այդ ալ չըլար:

Բայց լացը չարիք մ'է, ոչ: Լացը թեթե-
ւասցյւ հոգմահար մ'է, որ կը ցրուէ սգա-
ւոր սրտերու գամէն մառախուղ կամ թէ-
րսեմ, լացը դուարթախինդ աշխարհակալ
մ'է, որ հօգբապէս կիշխէ տրտում հոգւոյ
գաւջից վրայ:

Ապա չկասեցնեմք զայն արտօսը, որ մեր
հոգւոց տրտմութեան և յուզման անդորր
կը փոխանակէ: Լանք, երբ կ'անջատինք
հոգեհատոր սիրելեացմէ, լանք, բայց չա-
փաւոր. և այդ լացը թող դայ հալածելու
մեր մթապատ հոգւոց սև սև մութերն
սխրանաց:

Երաւ երբեմն կուլայի վերջիշեալ բարեկա-
միս դաբաղին վրայ, երբ յուզարկաւոր ջահը
մահու ազդէին ինձ թէ՛ մտերմիդ յաւէտ
հեռանայ յաշխարհէս: Ուզիք արտասուաց
հոտիցին երբեմն պատանեկան տշկուհիս,
և ձեռինք քանի մը ափ հոգով ծածկեցին
գուննչացեալ մտերմիս: Ժամանակ մը կու-
լայի զինքը, որ անտիական հասակին մէջ
մահուան անդուծ ձիրաններուն զոհ դա-
ցած էր, և իբարտապետ էի:

Բայց այն թափուած արտասուքներէ
յետոյ՝ ալ ոչ այնչափ հոգիս կը տրտմեցնէր

մտերմիս յիշատակը , քանզի այն ողբալիտն
լսողնից մտաց խոկմանքն յաջորդելով միջ-
ցին տարին իմ յիշողութիւնս գէտ յայն
երջանիկ կացութիւնն , յորում նա հոգւոյն
անմեղութեամբ խաղաղութեան ղեկիւղը
կը շնչէր ազատաբար :

Առաքինի էր և իւր վեհանձն սրտին մէջ
մտութիւնք չէին կարող բնակիլ . ինչ ան-
պատում բաղցրութիւն մ'ունէր իւր բա-
րուց և խօսից մէջ : Իւր իմաստուն խոհա-
կանութեամբ վեհանձնութեան և բարու-
թեան ցանկալի օրինակ մի եղած էր բարե-
կամացը :

Զգացած էր թէ պիտի մեռնէր , որչափ
ալ ծերանար իւր կեանքին մէջ . աշխարհք ,
երիտասարդութիւն , գարուն և կենդա-
նութիւն իրմէ պիտի խուսափին . կամ ին-
քն իբր գիտի մեկուսի պիտի ձգուի մարմ-
նեղէն զանգուածովն : Ուտի և ամէն բանէ
աւելի մեծ ջանք ունեցած էր , որպէսզի իր
հոգին առաքինութեամբ զօրացնէ , և որ-
պէս զի հողածին տկար մարմնին իւր գոյս-
ցութեանն ինկած ատեն հոգին ալ գէտ
յիւր կեդրոնն սլանայ պայծառութեամբն
վեհափայլ :

Սհա այս ուրախութիւն պարագայներն
էին , որ կը մեղմացնէին իմ քիչդ ախիւսիւն-
ներս և կը մխիթարէին եղբական սիրտս :
Անոր առաքինական վարույց ամէն ցանկալի

յիշատակն էր , որ ցաւոց արտօսին դեռ
չը հոսած կը ցամքեցնէր աչացս մէջ :

Թէև սրտակից բարեկամը կ'սրուսանէր՝
չառ գծուար , չառ ծանր քան է և անմխի-
թար ցաւ , սակայն զնա առաքինութեան
բարի յիշատակաւ և արդիւնքով վերջացած
տեսնելն ալ ոչ սակաւ մխիթարիչ է առ Յոյս
ապագային :

Փնոք ու բեմն Բրիտանական Ս. Հաւա-
տոյ , որ յաւիտենական երանութեան այս
յուսոյ աստարեղը կը բանայ մեր առջին և
բացարձակ կը խոտտանայ մեզ երկնից ան-
մահական փառքը , երբ մեր պարտքերը
կատարելոյ մօտին անդանդադ գտնուինք ,
երբ մեր կենաց օրերն առաքինութեամբ
լիցցունենք :

Ես ալ այսու հաւատով և յուսով քաջա-
լերեալ երբ որ իմ սիրելի ընկերս կ'որուսի
անոր առաքինութիւնները յիշելով չափա-
ւորեցի արտասուքս և լուցն ու արամաւ-
թիւնը՝ ուրախութեան և մխիթարութեան
փոխելի : Եւ կ'ըսէի ինքնիրենս . անոնց դա-
դաղին վրայ արժան է լալ և արտասուել ,
որք ապարդիւն կ'անցունեն իրենց կեանքը
և իրենց մարուր հոգին չարագործութեամբ
կը սեւացնեն :

Առաքինւոյն մահը փառաց և երանու-
թեան սկզբնաւորութիւնն է . անոր գերեզ-
մանը՝ յաւիտենական ուրախութեանց շա-

հինգ է իսկ մայիս և անհամեատ մարդոց վախճանն են կորուստ և անվերջանալի տրտմութիւնք :

Բնութիւն պէտք չէ լալ և արտասուել մեր կարուսած սիրելեաց վրայ , երբ կը տեսնենք որ անոնց կեանքը բարութեան և առաքելութեան շարաւարտութիւն մ'եղած է :

Ուրեմն դու ալ ո՞ մահկանացու ես , որ երկարա՞ր տանն մտաւ թեանց ենթակաց և գիւրապատրաստ կը գտնուիս , մարաւէ՛տ մենայն զօրութեամբ այն վատշուէր զգացմանց հասանքին դէմ , որ կը բռնէ կը ամրի մարդուն էն հազուադիւտ ձիւքերն և ընտիր բարեմասնութիւնները :

Զայս կ'ըսէի ես և կը ջանայի նմանի վաղամեռիկ բարեկամիս առաքինութեանցն , որոյ անձկադի յիշատակը մահն իսկ չկրցաւ ջնջելը՝ի մտացոյց վիճելն եմ զոչով յաճելի է արդարեւ այն մարդուն վախճանը , զոր մահը մարմնով տեղադրուիս իսկ հոգւով զօրաւոր կը գտնենք : Եւ այնչափ զօրութեամբ ըստմանս . ամենովն ի մայիս ամսին իմ յիշատակս ալ յայնչ մահուա լայի միտք զգնածի ըսնելի մահովն մեկրցարա զյոյնեան յոյնացիս զայն ըսնելի : Եւ մեղաւս զի . անպիտան ըստմանս . ամենովն ի մայիս ամսին իմ յիշատակս ալ յայնչ մահուա լայի միտք զգնածի ըսնելի մահովն մեկրցարա զյոյնեան յոյնացիս զայն ըսնելի : Եւ մեղաւս զի . անպիտան ըստմանս . ամենովն ի մայիս ամսին իմ յիշատակս ալ յայնչ մահուա լայի միտք զգնածի ըսնելի մահովն մեկրցարա զյոյնեան յոյնացիս զայն ըսնելի :

Եւ այնչափ զօրութեամբ ըստմանս . ամենովն ի մայիս ամսին իմ յիշատակս ալ յայնչ մահուա լայի միտք զգնածի ըսնելի մահովն մեկրցարա զյոյնեան յոյնացիս զայն ըսնելի :

ՃԵՄԱՐԻՏ ԴԻԾԱԶՆՈՒԹԻՒՆ

Չենք գիտեր թէ արօրը հարողն Ուր ծնած էր եւ ուր մեռաւ , եւ սակայն աշխարհի երջանկութեան համար նա աւելի դործ տեսած է քան թէ բոլոր զիւցալունք եւ քաջամարտիկ յաղթականք , որ դաշխարհս արտասուօք թրջեցին եւ արեամբ պարարացուցին , եւ անոնց ծնողեան , պղծատոմին եւ վարժութեան լուրը շատ զգուշութեամբ պատմագիրք մեզ աւանդեցին :

ԿԸ ՄԵՐԿԱՅՆԷՐ սուրն իր սրտեանէն , կը բռնէր երկվորն իր անձէն և բոցաթրուիչ կը խեղախէր լեռ , դաշտ և ձոր , որք թէ և կանաչադեղ տեսեամք և վճիտ ջրերով կը փայլին , բայց անոր սրտին կատաղութիւնը անսանձ կը մնար այն զմայլելի տեսարանաց առջին , ուրիշ բանի վրայէր իւր նայուածքը . դաշտին լայնածաւալ ընդարձակութեան մէջ մէյմը հոս , մէյմը հոն կ'արշաւէր կը խցանար , իւր սրտին բաղձանքը ուրիշ բան էր :

Եւ անչափ դաշտերն կարմիր տրեամբ կը շաղախէին , հազարաւոր բերաւոր մարդիկ կը տեսնուէին կենաց յետին շունչն

արձակելու վրայ, շատեր վիրաւոր փռուած կամ մեռեալ, ականակիր ջրերուն մէջ աւրեան կայլակներ ողորած: Ապա և ինքն կ'իջնէր երկվարին թամբէն, իւր վաստակեալ անդամաց դադար կուտար, կը լուար և կը մտքէր սօրիւնտրու սուրն և կատաղի ուրախութեամբ մը կը դիտէր այն վիրաւոր փռուած էակներն, զորս ծառաւի երկաթին սուր ժանիք բզբբտեցին:

Բայց ո՞վ էր այս ճիւղացին տրտակեղոն արարածն, որ իւր նմաններն պրաստի նման ի գետին տապալելու խիղճ չընէր և անոնց ապաժամ մահուան վրայ ուրախանաւ ան, անցեալ դարու ց պատմութիւնն այս օրինակ նկարագրութեամբ քանի՜ անագորոյն Պալէստինայ կը ներկայացնէ մեզ, որ իրենցմէ հեռի աղբերն կամ իշխանութիւնքն յանիրաւի իրենց ներքեւ առնելու կամ բազմաշահ բեղմնաւոր քաղաք մը կորդելու համար զաշխարհս արեւմտեկ ողորդէին և կը լեցնէին աարածամ մեռելութիւններով, վիրաւորներով և վիրատակաց շեղջակոյտով: Պատեբաղմի դաշտին վրայ սուր ի ձեռին փայլատակելով անխնայ կը հնձէին երկտասարդ ծաղիկներն, լալոնից և արաատու աղիճեր կը գոյացնէին սիրելեաց և ծնողաց աչերու մէջ, և մինչդեռ այս ժողովուրդը արիւնհեղութեան և սրտերաղմի տղեւտալի կոտորածոց վրայ սարսափահար աղիւղործ

կը հառաչէր, անգէն միւս ժողովուրդն վայրենամիտ խնդութեամբ յաղթական հանդէսը կը կատարէր, և փառաց պսակ կը բոլորէր անոր ճակտին, որ պատերազմին մէջ առաւել մարդ սղաննեց և առաւել աղէտք գիւղեց: Եւ այսպիսի մարդախօռօշ անիրաւներ երբեմն իրենց ժամանակակիցներէն դիւցազն կամ քաջ անուամբ հռչակուեր են ի տրիտուր գուցէ իրենց սուերածութեանց:

Սակայն մարդկութիւնն անցեալ դարուց այս բազմաւեր փլուտակաց և արիւնալի հողերուն վրայէն քայլելով ուրուրեմն հասած է այնպիսի դարու մը, յորում ազգայն իրաւանց օրէնքը նուիրական սկզբունք մը դարձնէ և դիւցազնութեան դաղափարը փոխուած է ուրիշ ճշմարիտ, հաճելի և վեհ գիւցազնութեան:

Մեր դարը կը սրահանջէ այնպիսի գիւցազնութիւն մը, որոյ փառքն ոչ սուր, ոչ նիզակ, ոչ հրանօթ և ոչ այլ գործիք մահու կարեն յափշտակել:

Անձնաւիրութիւն . . . ահա՜ ճշմարիտ և գովելի գիւցազնութիւնը և սուր գիւցազն է, որ անձնուէր է:

Ճշմարիտ գիւցազնուն մ'եօ գու, երբ կը տեսնես քու նմանդ. որ ինկած կը տօջորի կարօտութեան մէջ, օգնութեան ձեռք կը կարկառես անոր, թմրութեանը ոյժ և եռանդ կուտաս և կը լրացնես անոր կարօտն

չեն կրնար դու ինքնին ընել, միջոցը կը փնտռես և ընողին ընկերակից կ'ըլլաս :

Ճշմարիտ դիւցազուն մ'ես դու, երբ առանց հաճադիտութեան կը տեսնես քու նմանդ, որ մտաց բեղմնաւոր մշակումէն զուրկ՝ չը վայելէր անոր պտուղը, կը տեսնես որ անոր դադափարները մթնոցած են տգիտութեամբ, անոր մտացը լոյս տալու, գիտութեան և հանճարոյ նշոյններով պայծառացնելու կը ջանաս, երբ չես կրնար զայս ընել օժանդակ և աջակից կ'ըլլաս և սչ թշնամի ու խռչնդոտն :

Ճշմարիտ դիւցազուն մ'ես դու, երբ կը տեսնես քու ընկերդ, քու նմանդ, որ հոգւով և սրտով ընկերանձե մտութեանց տղմին մէջ, նուաստութեան, չարագործութեան և վատշուէր կրից ստուէրք պատած են աւոր ճամբան, կը վառես անոր առջին առաքինութեան և բարոյականի մըշտաբծարծ ջահերն և զայն ճշմարիտ մտդիւթեան ռահմանդ դնելով՝ անոր փրկութիւնն ու երջանկութիւնը կը պատրաստես :

Ահա մեր ապրած ժամանակն այս օրինակ դիւցազնութիւն կը պահանջէ. երանի աւոր, որ կը կատարէ այս դիւցազնութիւնը քնն : Պատմութիւնն իւր լոյնածաւալ եջընտն մէջ, իսկ յաւիտենականութիւնն իւր երանաւետ դրախտին մէջ յաւերժական անունմը և յարատեւ երջանկութիւնը պատրաստած են անոր :

ՓՈՒՔՐԻՆՆ ԱՇԽԱՏՈՐԻՔ

Ծուլութիւնը ժանգի նման աշխատութենէն աւելի կը մաշեցնէ : Բանալին որչափ գործածուի, այնքան աւելի փայլուն կ'ըլլայ : Եթէ աշխատուէր ես, բնաւ օր մը անօթի չսլիտի մնաս, դի անօթութիւնն աշխատող մարդուն մինչեւ դուր կը մերձենայ, բայց ներս մտնել չհամարձակիր :

Բ. ՅՐԱՆՔԻՆ

Եթէ դաշտերն իրենց ձմեռնային ձերմակ գորգէն մերկացած կանաչագեղ գարեթը կը պճնին, բիւրաւորներ կ'ենեն երկրիս սակէն, փոքրիկ աշխատաւորք, ժրջան մշակը, որ հագիւ կ'երէին աշայ և կարծես մեր ոտքերուն կոխան պիտի ըլլան, բայց ժիր ժիր կը քայլեն, անխնայ կ'աշխատին, մէյմը տաղին, մէյմը անդին ոլորտապոռոյտ կը շրջին, մինչեւ որ ցորենի հատիկ մը կամ փոշոյ շիւղիկ մը գտնեն խածառեն և դաւ ձեւալ դառնան հողին մէջ մտնեն :

Այս փոքրիկ աշխատաւորներն, որ մեղ նման կենդանական գործարաններ ունին,

խնչ վսեմ օրինակ կ'ընծայեն աշխատութեան, բայց շատերնիս ոչ այնչափ ուշադրութեամբ կը նկատենք զանոնք: Ես ամբողջին գեղածիծաղ օրեր դաշտերը կ'ընեմ, իմ առաջին ողջոյնս այս փոքրիկ մշակներուն կուտամ և կանաչագեղ խոտին վրայ նստած անոնց գործերը կը դիտեմ:

Մէկ հողմանէ երբ արեգը կը ծագի, երբ անուշիկ հովեր կը փչեն, և գարնային գեղ երեւոյթը կը պարզին, և երբ մարդն ի տես գալով մայր բնութեան, կ'ըսէ « ողջոյն », և բնութեան բարիքներով զմայլած կ'երգէ զուարթութեամբ կամ կը խոկայ խնդագին. միւս կողմանէ այս փոքրիկ մըծուններն, աշխատաւորք անյողդողդ, գուցէ նոյն և աւելի ուրախութեամբ կը համակուին, երբ հատիկ մը, շիւղիկ մը, փշրանք մը գտնեն, զոր շտապաւ կը սնանին իրենց ստոր հողեայ ամբարաց մէջ մթերելու: Ի՛նչ վրսեմ հեռատեսութիւն, տես ի՛նչպէս գիտեն, որ ամբային առատութենէն ետքը՝ ձմրային սոյլ մը պիտի տիրէ, այս մշտապէս երեցած գեղեցիկ դարունը պիտի անցնի և այս առատաբուն մայրն բնութեան պահ մը պիտի թաղուի ձերմակ պատանքով մը: Եւ այս իմաստունատիպ աշխատաւորք՝ այժմէն ահա կը պարարտին ապագային կուրծք տալու:

Մնայք բարեւա՛ն ժիրաժիր մըծուններ:

Ես չեմ ուզեր արգելք բլլալ ձեր ճգանց, աշխատեցէք, երբ ժամէ, բոլոր դաշտն, բուն և հովիտներուն ընդարձակութիւնը ձեզի կը թողում, և ես իմ պարտիկս կը դառնամ:

Իմ պարտեզս շատ փոքր է, սակայն գեղեցիկ, անտառային մեծ ծառեր, եղևինի, կաղնիի խոշոր կոթողք չկան բնաւ այն տեղ, ստիպյալ խնձորենի մը ստախիտ, շատ գեղեցիկ շուք կուտայ և ես այն տեղ նստելով՝ իմ ծաղիկներս կը դիտեմ: Իմ ծաղիկներս հիմայ բացուած են, վարդենին իւր կոկոնները պարզած է, վարդենին փոքրիկ լեռնին հասակակից է և անոր վրայ փոքրիկ միջատներ կը թառին: Սիրուն լեռնիկ վազելով եկաւ և ըսաւ: Ս, յս բոցաներկ վարդի թերթերուն մէջ ի՛նչէ այն, որ կը բզբայ: — Մտենանք, բո՛ի:

Տես, տես. ի՛նչպէս գլուխը վեր վեր կը ցցէ, կ'իջեցնէ, կը թռի և ահա կ'երթայ, ի՛նչ էր այն:

Նա ինքն էր բարեջան մեղուն, փոքրիկ այլ աշխատաւոր միջատ մը, որ մեր ծագ կանց հիւթը կը ծծէ, իւր փեթակին կը դրնայ և իւր անոյշ մեղրը կը շինէ:

Փոքրիկ լեռնը զմայլանօք լեցուեցաւ և գոչեց. ո՛վ Հայր Աստուած երկնաւոր, ի՛նչ բարութիւն այս մեղի:

— Ասիկայ հիասքանչ օրինակ մ'է մեզի՛վ:

անիկ, ասիկաց մեր աչքին առջև հետա-
տեսութեան գեղեցիկ պատկեր մը կը գծէ,
ինչպէս նաեւ մըջուհը, մեղուն քաջ արուես-
տագէտէ, քաղցրիկ նիւթ կը շինէ, երբ
ծաղիկները դեռ չեն թարշամած, ծաղիկնայ
հիւթէն իրեն ասորուստ կը ճարէ, և ինչ-
պէս մըջուներն իրենց ժողովածէն ձմրան
համար բաժին կը հանեն, մեղուն ալ այն-
պէս կ'ընէ, բայց մարդս կը հաղծարտե ա-
նոնց շինածը և ինքը կուտէ:

— Ա՛խ, ի՛նչպէս անգութ և անյադէ
մարդս, անաներու համար ի՛նչ բան իրեն
կը պակսի:

Իւսն այսպէս կը խոհար, բայց ես խաշոր
դաս մը քաղել կուզէի այս փոքրիկ միջատ-
ներուն աշխատանքէն, և իրօք ալ այս ման-
տրտիկ արարածներն մեզի աշխատասիրու-
թեան և հեռատեսութեան գործնական
դաս մը կ'աւանդէին:

Իմ Իւսնիս ձեռքէն բռնած պարտիզիս
մէջ ժուռ կուղայի վեր ու վար, տիրուն
թռչնիկ մը եկաւ, խնձորենուոյն վրայ թա-
ռեցաւ: Սիրուն թռչնիկը քաղցր ծաւիւն
կ'արձակէր, բայց միշտ հանդիսաւ չէր կե-
նար, ճիւղէ 'ի ճիւղ, տեղէ 'ի տեղ կ'ա-
տասէր:

— Ա՛յո ինչ է բաւ Իւսնիկ, գլուխն 'ի
վեր վերցուցած, ի՛նչ կ'ընէ այս սիրուն
ճնճղունին իր բոյնէն դուրս ելած:

— Ոգեպահիկ կը փնտռէ, օգոյն լայնա-
ծուալ բնդարձակութիւնը կտրելով մէյմը
վեր պինդ բարձունքը կը դիմէ բառ հաճո-
յից, մէյմ'ալ պինդ խորը երկիրս կիջնէ
դաշտոտը և ձորոց մէջ իրեն ճարակ ճարելու:
Վտանդի հիմայ բնութիւնն, մայր առատա-
գութ, իւր առատ դանձերն համայն կեն-
դանեաց առջին հաւատարմակս բացած է,
սակաւ ինչ ևս, և այս դանձերը պիտի փա-
կին: Ուստի Իւսնիկս, երբ այս մանր մունր
կենդանիներն ձմրան մերձակայ սովը հե-
ռատեսելով ջանք և փոյթ կ'զգենուն, մեք
ալ անհնց օրինակին հետեւելով ըզրոյք հե-
ռատես և արթուն աշխատութեամբ պատ-
րաստելու մեր աղաղայ անդորրութիւնը:

Փոքրիկն Իւսն հաճեցաւ խօսքիս, և ին-
ծի հետ իւր քայլերն ուղղեց դէպ 'ի յար-
տորայս: Եւ կ'երթայինք, ոչ աշխատելու,
այլ աշխատող մարդէնալ օրինակ մը քաղե-
լու: Իւսն մանկական աւիւնով արագ ա-
րագ կը թռէր:

— Ո՛հ, հոգնեցայ, ըստ. դեռ շատ
պիտի երթանք:

— Ո՛հ, ահա կը տեսնես հեռուէն, սա
կանաչագեղ առողարիկն մէջ աշխատող Մը-
շակը, այն է, զոր տեսնելու կ'երթանք,
այն է որ մեր հացը կը պատրաստէ, անոր
ճակտէն դոյացած քրտանց կոյլակէն յա-
ռաջ կուգայ մեր սնունդը:

— Այո՛, այո՛, կը տեսնեմք, ձեռքը երկար դարձի մը ունի, հողը կը փորէ, բայց այն ի՞նչ գձուձ մարդ է, գէ՛մքը սեցած է, հա՛ գուռաները պատուածք և սպերը ցեխոտած :

Լեռները դառնըինն տեսաւ մշակը, անոր կերպարանքին չհաւնեցաւ, փոսնդի ինք աւնոր հակադրատկերն էր և հանապազ հանդրոտութեան և մարբութեան մեջ կ'ապրէր :

— Ո՛հ, Լեմն Լեմն իմն քաղցրիկ սիրելի եալ, մի՛ այդչափ արհամարհեր, մարդ մը՝ որ ամբողջ մեր սեռին բարերորն է :

— Ի՞նչ, բարերանք... այո՛ մշակը :

— Այո՛, նա բարերարն է հանուր մարդկութեան, խոնարհ դարձաւ որ մը ժիրտ ժիր, որուն ծարդկացին ընկերութեան մատուցած ծառայութիւնն շատ մեծ և անհամեմատ է : Պետք չէ՛ որ, Լեմն, նա գիւցադուն մ'ըլլայ, պէտք չէ՛ որ սուր շողացնէ ժողովրդոց գլխուն վրայ, պատերազմի դաշտը, քաղաքական աստրաբեզը, ի՞նչ արժէք ունին անոր մատուցած մեծ և կարեւոր ծառայութեանքով :

Լեռն ուշագիթ կ'ըլլար ինձ առանց ընդհատելու, ուստի ըսի դարձեալ.

Երկրիս արդանդին և բեռներու հանքաց մեջէն ի՞նչ գանձեր երեւան ելաւ ժիր մը շակին քրտամըր : Երկրիս սցոքան բիւրաւ

բեղուն արդասիրն և դանձերն բոլորովին յոնոյցաւթեան պիտի մնային, եթէ մշակը չը փնտռէր գանձը այս հո՞ծ հոյակոյտէն : Որչափ որ մշակն իւր ժրաջանութեամբ երկրիս խորը հանքերուն մէջ իջաւ, որչափ որ պատուեց ու քրքրեց հողը, այնչափ ալ դանձեր բերաւ յերեւան և մեր կենաց ամենահարկաւոր բերքերը հայթայթեց : Անոր ձեռքը ո՛րչափ ապառաժներ որ փշրեց, այնչափ ալ անոնց մեջէն աշխարհիս քաղաքաւթութեան և նիւթական պերճանաց աղբերակունք բոխեցան և մարդկային ընկերութեան խոպան անդաստանը ուռեցին :

Քանզի միայն փիլիսոփային մտաջան խոկմունքը չէին բաւեր ժողովուրդը երանաւետելու, միայն ճարտասանին որոտագին գուռմներն ալ չէին կրնար բարւոքել ընկերականութիւնը. փիլիսոփային, ճարտասանին և նուրբ արուեստագետին ճգանց հետ պէտք էին խառնուիլ բարի մշակին քրտինքներն ալ, ասով ընկերական ներդաշնակութիւնը կ'սկսի և այսպէս մին միւսին համար փոխանակաբար աշխատելով կը հաստատուի եղբայրական աներեւոյթ կապակցութիւն մը իւրաքանչիւր իւր նմանեաց հետ և ասոր ալ արդիւնքը կ'ըլլայ ցեղային խորութեանց ընթումը և հաւասարութեան սկզբանց ծագումը : Այն ատեն աշխատաւոր Մշակը տեսնելով չեալ բանը բնաւ, այս ի՞նչ աղտոտ մարդ

է. յարդանօք կը մօտենաս անոր, կ'ողջու-
նես զնա իշխանապետի մը հաւատարմագրութիւն
իրբեւ բարերար մարդկութեան. և իբրեւ
առաջին օժանդակ ընկերական շարդացման
դործոյն, որոնք ուրիշ կերպով չը կրնար բը-
լալ, բայց եթէ իւրաքանչիւրին աշխատու-
թեանց մեծ և փոքր կաթիլներով :
Յարդէ՛ ուրեմն սիրեցեալդ Էւանջ, և
օրհնէ՛ միշտ քո աղօթիցդ մէջ այն աղ-
քատ և թշուառ մարդիկն, որ իրենց ողոր-
կելով վիճակին մէջ իրենց աշխատութեամբ
կը նպաստաւորեն մեր երջանկութեան :

2.

ԱՆԻՇՆԱԼ ԴՐՈՄ

Զբաղեալ ըլլալ՝ երջանկի ըլլալ է :

ՊԵՏ

Աւելի աղէկ է մաշի՛ քան թէ ժան-
գասիկ :

ՃԻԻՄՊԵՐԼԱՆՏ

Ուրիշ տեղ հանդիստ ընելու է :

Մ. Ս. ԱԼՏԵԿՈՆՏ

Յաւիտենականութիւնն ունինք հանգ-
չելու :

ԱՌՆՕ

ՄԻՆՉԴԵՆՈ՝ մարդկային ազգի բաղմու-
թիւնը դեռ աշխարհիս վրայ տարածուած
չէր, մինչդեռ տախալին զբաւ ըստած բա-
նը դոյութիւն չունէր այն նահապետական
դարերուն մէջ թերեւս մարդիկ մեզնէ ա-
ւելի հանդիստ ապրէին, ցորչափ մենք այ-
սօր աւելի նեղութիւն քան թէ անդորր կը
կրեմք ասոր երեսէն և շատ անգամ մեր
ներսի փոթորիկը գոչել կուտայ մեզ, անիծ-
եալ գրամ, անիծեալ գրամ :

Թէ որ անանկ մէկ երկիր մը գտնուէր,
ուր որ բնաւ ստակ եղած չըլլար և ոչ ալ

1434

դուրսէն բերելու միջոց, ինչպէս պիտի ապրէին մարդիկ. արիկայ շատ դիւրին է երեւակայելը և տակէջ ալ բնական հաւատ տիւք մը յառաջ պիտի դայ նահապետաց կեանքին վրայ թէ անոնք առանց ստակի պէտք ունեւոյ և զայն դործածելու կրնան, ինչ հանգիստ ապրիլ փոխանակութեամբ:

Փոխանակութեամբ, այո՛, որովհետեւ անկարելի բան մըն էր, որ մարդ մը իւր բոլոր պիտոյքներն կարող ըլլայ առանձին իւր ձեռօք պատրաստելու: Այն ատեն կ'ըսէին մարդիկ իրարու, իմ արտորայքս բեղմնաւոր են, զանկիւ կ'մշակեմ և ինձի պէտք եղածէն աւելի ցորեն կը բերէ. արդ ինչ աւելցածք քեզի տամ, դու ալ այդիկդ առատ կութէն մաս մը կը համեռն ինձ ի փոխարէն իմ ցորենիս, որով ես կ'ունենամ խաղող և գինի, դու ալ ցորեն և հաց, մինչդեռ առանձինն չենք կրնար ամենք պատրաստել: Կամ թէ ուրիշ կերպով մը ըսէին. ես ունիմ ոչխարի մորթ մը, բայց հազուաւ չլինելու համար չգիտեմ անոր բուրդը հիւսել, դուն աղէկ գիտես, մորդը քեզի կուտամ, բուրդէն ինձի համար հազուաւ կը շինես կաշին ալ քու աշխատութեանդ վարձ կը թողում դոր աբիշ մէկ պիտոյքիդ կը դործածես, ասով երկուքսուս ալ դործը կը դիւրանայ:

Այն նահապետական սիրելի պարզութեան մէջ որչափ որ ալ երջանիկ էր մարդն

և հանդիսաւ, սակայն երբոր մարդ կային անոր տնակով և աւելնալով քիչ քիչ կը յինար աշխարհս, այն ատեն անկարելի ըլլալ կսկսի այսպիսի փոխանակութեամբ ապրիլ և զանազան դժուարութիւնք յառաջ կուգան: Այս դժուարութիւնները շնչելու համար ահա կը հնարեն այն անիծեալ դրամը, որ արդարեւ ժողովրդոց մէջ շրջաբերելով կենակցութեան դիւրութեան համար սքանչելի գիւտ մըն է:

Սակայն շատերը կան, ինչպէս որ փոխանակ զանկիւյ օրհնելու կը գոչեն ստէպ, անիծեալ դրամ, անիծեալ դրամ: Այո՛, դրամս այն ատեն կորցն իրեն բարիքը երբ որ իւր իսկական նպատակէն կամարաշտօնէն զինքը փոխեցին: Սկիզբէն ի վեր, ինչպէս նաև սոյն վայրկենիս քանի՛ քանի՛ բիւրաւոր մարդիկ կան աշխարհս, որոց աչքին տատաւած մը կը թուի դրամը, որոնք երբեմն իրենց հաւատքն ալ կարծես քաւողելու կեննեն « տիւնետառէ ի քինձի ալլա՛հ լողելու կեննեն » ըսելով: Քանի՛ տարօրինակ փարա աբը » ըսելով: Քանի՛ որ զանկիւյ ձեռք բերելով անձինք կան, որ զանկիւյ անդ կենաց իրենց պիտոյից դործածելու անդ կենաց օրերուն մէջ ծայրայեղ կծծութեամբ կը ծրարեն, թերեւս բարձ ընելու իրենց գեղեմանին մէջ:

Քանի՛ քանի՛ անմիտներ կան որ վերջին տառիճան չստլութեամբ կը միտեն և յետոյ թշուառութեամբ կանցունեն իրենց

մնացորդ օրերը, փոխանակ զի դիւրութիւն
և հանգիստ պիտի վայելէին անոր երեսէն:
Քանի մարդիկ կան, որ տարբեր համա-
զում ունին գրամի վրայ, և որոնք կը կար-
ծեն թէ մարդուս բարօրութիւնը դրամա-
կան հոխութիւնն է:

Ես տեսայ ագահ մարդն, անյազ և
անկուշտ իր ունեցածէն, առաւելագոնն
փափարող, և սակայն ո՛չ առաւելն և ո՛չ
փոքրիկն ալ վայելելու անկարող էր. թո՛ղ
շատնայ կ'ըսէր, ուրիշ բան չէր գիտէր.
մարդկութիւն, վայելչութիւն, վեհանձնու-
թիւն խոյս տուած էին իրմէ:

Նայեցայ իրեն և գարշեցայ, սովորեցայ
իւր մտութիւնը և ատեցի խոկոյն, վասն զի
անիկայ գէշ բնութիւն մըն էր, որ զինքը
ատելի կ'ընէր ամենուն:

Ըսի իրեն, ձգէ՛ այդ չարաշուք որդն
ագահութեան որ կը մաշէ ու կը հաշէ քու
անձդ. նա՛ ուշ չբռա ինձ և ժխտեց. եր-
կարժամանակեայ մղութիւն մը դիւրի՛ն էր
ձգել, ազտ մը, որ տարիներով հինցած էր
իւր վրան, կարելի՛ էր զանիկայ մտքրել:

Ուրիշ մահացաւ տխտերուն պէս այս մու-
լութեան հիւանդութիւնն ալ բուժելի էր
մի միայն մահուամբ և իրօք ալ այնպէս և.

գաւ: Մահը միայն կըցաւ տղատել զինքն
իւր գանձերուն որսատանջութենէն:

Անոր կենդանութեանը սովորական խօս-
քերը ասոնք էին. « թո՛ղ ուրիշները, կը-
« սէր, ինձ համար պատիւէ դուրկ է ըսեն,
« իսկ մարդկութեան արժանիքը չը ճանչ-
« նար ըսեն, թո՛ղ ուղածնուն չափ իմ վար-
« մունքս պատարակեն, թո՛ղ ինչ ուղեն ը-
« սեն, ևս ամենեւին բանի անդ չեմ դնել
« ասոնք և անյողողդ պիտի շարունակեմ
« իմ սկզբունքս: Վասն զի երբ այլք զիս կը
« պարտաւեն, չգիտնալով կրնեն, միթէ հե-
« ռատեսութիւնը, խոհեմութիւնն ու ծուժ-
« կալութիւնն ատելի՞ բաներ են: »

« Իմ ալ նկատումներս ասոնք են: Ես-
« մանակ մը ի՛նչ էի ես. ա՛հ, խեղճ մարդ-
« մը՝ որ ապրուստի համար քիչ մը ստաւ
« ձեռք բերելու պէտքովը միթէ տառա-
« պանք մը կը մնա՞ր որ չը քաշէի. իսկ հի-
« մայ թէ սր քիչ մը ստակի և հարստութեան
« տէր եղայ, է՛հ, մի և նոյն կարօտութեան
« մէջ չեմ, սակայն իմաստուն միջոց մը բռն-
« նելու եմ, որ սիրտս ազազ պլին համար
« վստահ և ապահով ըլլայ. պէտք է աշ-
« խատիլ և աշխատութեան արդիւնքներե
« ալ ագահութեամբ, այո՛ ագահութեամբ
« որահել, սակայն պէտք չէ՛ ուտել և ծախ-
« սել սիրական ոսկիներու թիւը շատցունե-
« համար: »

« Է՛հ, եթէ օր մ՛ալ անյաջողութիւնը

« Վտանդը, արկածը կամ աւրիշ մեծ ամեծ
« չարիք իրենց հարուածոց տակ գին հնչել
« սպառնան, այն ասեն իմ հարուստ գան-
« ձերովս դէմ կը դնեմ. այս օրհնեալ ար-
« ծախքին կամ ոսկիին գանձերը միայն ա-
« պագ այս կրնան ապահովել, այսպէս խոր-
« հելով ահա՛ կը գործեմ՝ ես կենացս մէջ
« անյողգողք և մշտանի ընթացքով մը » :

Ասոնք էին աւարտի ազատին բոլոր մը-
տածութիւնքը. նա բնաւ չէր հողար այ-
լոց պարսաւանքը և երբէք չէր քաջուէր
իւր ընթացքէն, այլ զանոնք ուշիմ, հեռա-
տես և ուղիղ կը սեպէր :

Չէր ուտեր, չէր ծախսեր, վառն զի ի-
րեն ներքի երկիւղը կարծեցո՛ւնել կուտար
թէ՛ կըսպառի իւր դրամը : Իւր ոսկիներէն
բաժնուիլ կամ հողին աւանդել անոր հա-
մար մի և նոյն բանը ընել էր : Կուռքի մը
տէս կը պաշտէր զանանք և իւր կեանքն ու
դոյութիւնն անոց մէջ պատտան կը կար-
ծէր : Եւ իւր խոտամբեր կենցաղն իւր ար-
մարդի արարքներն ու վարմունքն՝ ո՛հ, ի՛նչ
հիանալի արդիւնք կը համարէր իւր զգօնա-
մատութեան :

Անտանելի կծծիութեամբն ճոխանալով
դր մը իւր կեանքը, յարդի, անդորր և բա-
նեղաւ յօրինել կ'երազէր : Բայց հանազա-
ցօրեաց մտատանջութիւնք, երկիւղ և տագ-
նալարից կասկածներ միշտ կը տանջէին զնա :
Կորուսանելու, գողցուներու կամ պղտուելու

մտմտունքներն միշտ իւր միտքը կը լիպէին
ու կրժէին :

Վերջապէս այսպիսի սրտամաշ և ահա-
բիկ վարմունքներով հալելով օր մ'ալ ա-
զատին նկատմամբ բարեբար մահն կը կըտ-
րէր անոր կենացը թելը : այն ասեն կը
գողարէր ալ իւր ոսկիները հողալէն, որոնց-
մէ ընդ երկար յուսացաւ ապագայ ուրախ
և երջանիկ կեանք մը. սակայն իւր աճեցաւի
հարստութեամբը մէկտեղ ուրիշ բան մը չը
կըցաւ յաւելալ մահուան անբաւարարի բը-
նականին մէջ, բայց եթէ ափ մը հող
ծածկայթ առած և իւր գլուխը քարի մը
վրայ դնելով ննջե՛ց ինչպէս ուրիշները :

Այսպէ՛ս վերջացաւ ազատին կեանքը .
այսպէ՛ս անհետացաւ նա յաշխարհէս . այս
մեծ թատեր բեմին վրայ լոկ ունայնութեան
և արգահատանաց տեսարան պարզելով :
Շատե՛ր կային, որ գիտէին իւր կեանքը,
իւր մահուան թալուկն ալ տեսան և կարեկ-
ցութեամբ ու արտասուօք լցուած աւա՛ղ,
կ'ըսէին, այս խեղճն ալ թշուառութեամբ
կնքեց իւր կեանքը, ինչուան վերջը սպա-
սարկու եղաւ իր անարդ չատուածներուն,
և որով թշուառութեան բաժակը մինչև
յատակը քամեց այն ինչ կրնար չափաւոր
և գոհ սրտով ապրելով հանդէլ այժմ :

Աշխարհի անմեղ վայելքներուն կամովին
« Մնացք բարեաւ » ըսելով ցածութեամբ և
դձնութեամբ անցուց իւր կեանքը, Աստ-

ուածային այն մեծ պարզեւք: Աւաղ, աւաղ:

Ձայն կ'ըսէին և կ'աշխատային ամեն գինքը ճանցողները և ես այս թշուառութեան աղբիւրը զննելով դարձեալ կը մնջէի, անիծեալ դրամ, անիծեալ դրամ:

Ես տեսայ նաև շուայլ մարդն, երբ աւ կանջիս աղմկալի ձայներ եկան, ուշ գրի և լսեցի զանոնք. ի՛նչ զուարճութիւն, ի՛նչ պար, ի՛նչ քաղցր նուագներ, ի՛նչ շքեղ երեկոյթ:

Ուսկից կուգային.

— Ուրախութեան հանդեսի մը մէջէն, հո՛ն էր երիտաւարդ շուայլը, հո՛ն էին իւր սիրելիները, իւր ընկերները, հոն իրեն շուրջը ժողոված էին սուտ բարեկամները:

Եւ կուտէին և կ'ընդէին. անոնց զուարթ շրթունքը չէի՛ն միանար գինեոյ գաւաթներու հետ. ա՛հ, որպէս թէ յաւիտենական սերտ մոտերմութեան մը կապով կապուէին:

Բայց այսպէս չեղաւ. խնդութիւնները անցան, հանդէսները վերջացան, ամեն բան սպառեցաւ, և քիչ մը ժամանակ ետքը նայեցայ և տեսայ որ ուրախութեանց երեկոյթին մէջ անձնանուէր կարծեցեալ բարեկամները գոնէ սուտ բարեւմալ չէին ըսեր խեղճ շուայլին:

Այնուհետեւ յուսահատ և ապաշաւ կտարէր առանց յուսոյ, առանց պատուոյ, և թէպէտև շատ զղջայ իւր գեղխութեանց և յիմարութեանցը համար. սակայն անգամ մը սխալած էր, այնպիսի սխալ մը որ կարելի էր գործմանել միայն աշխատութեամբ և բարի անատեսութեամբ:

Բայց անգամ մը անկանոնութեան վարժուած մարդն ալ չը կրնար կանոնաւոր ապրել, անգամ մը ծուլութեան և դատարկութեան սովորած ձեռքերը չեն կրնար օգտակար աշխատութեամբ մեծ գործեր ընել:

Ծուլութիւնը, գեղխութիւններն ու մութութիւնները իւր այդ անգործ վիճակին մէջ թմրեցուցին իւր կաղմուածքը և ծերութիւնը հետեւապէս շատ կանուխ եկաւ հասաւ իրեն. այսպէս օր մը անօգուտ և անպատու կեանք մ'ալ կանցնէր յաշխարհէ, կեանք մը՝ որ տաղտկալի և զգուհի եղած էր խել մը անպիտանութեամբ և խնթ ու խելաւ գործերով:

Եւ ես կրկին իմ առաջին խոկմանցոյ գառնալոյ կրտէի, ա՛յս է ուրեմն անարդ մետաղն այն որ մարդս պիտի երջանկայնէր. անիծեալ դրամ, անիծեալ դրամ:

Ուրիշ ձայն մը փոփոսոյ աւանջիս որ կ'ըսէր, մի՛ պղծաբի տարապարտոց անիծաւե՛ր դրամը, իրա՛ւ որ դրամը մարդուս երջանկութեան փորձաքարն է, կամ պարզ

խօսելով մարդու երջանկութիւնը, հանգստութիւնը ու բարեկեցութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ դրամը

— Խեղճ չը համարէ այդ արտառուց փիլիսոփայութեան, Զարեհ, ի՞նչպէս կրնաս հաստատութիւն դրամը իրօք մեր երջանկութեան պատճառն ըլլայ:

— Է՛հ, ասոր ալ տարակոյտ կուզէ՞ մի, չէ՞ որ տեսնար այն մարդիկը, որոնց քով շատ դրամ գտնուեցուն մեծամեծ կը կոչուին, ուր որ երթան ի պատուի են, իրենց ամեն բանը շահուած ու կոկուած՝ աշխատութիւն ի՞նչ է, ամենեւին փոյթ չէ իրենց, մինչդեռ մեք արեւոյն քրտինքներու մէջ թաղուելով հողինիս բերաններ կը բերենք, անոնք հանդիսա են. արդ ի՞նչ բան է այս ընտր, գրամը, ի՞նչ բան է զմեզ տածա նակիր աշխատութեանց ստիպողը, դրամ չունենալին: Եւ ասոր հիմայ:

— Այս տեսայ, պարոն, ճշմարիտ է. բայց եթէ հանուր աշխարհ և հանուր մարդիկ ճշխացած ըլլային դրամով և քնակահափար աւմենքն ալ, քանի որ դրամ կայ ըսելով աշխատութենէ ձեռք քաշէին, այն պահէ թող գար քոն օրհնեալ դրամը երջանկացնեն լաւ ժողովուրդը:

Ա՛յ, բարեկամ, ոչ, մի կարծեր թէ միմիայն դրամը կրնայ երջանկութիւն տալ ժողովրդոյ, այլ դրամէն աւելի բայ մը կայ հզօր. դերագոյն և անխելոյ տպագոյն

տապնորդող, այս ոչ դրամն է, թէ ինձ և են դրեղ պատմութեան վիճակութեամբն համապետ: Եւ ի՞նչ օրհնեալ պատմութեան իրաւունքն է իմ աշխարհի մեծ մասին ահա եղած էր. ինչպէս իշխողից մէջ Միլլանի դրամութիւնը և Եսթօնի մեղաւթիւնը, Սարանիւն, Միկիլիան և Ֆիլանտրոն, Միլիկէի մէջ մեծ եղբայր մի, Սիդի մէջ բազմաթիւ տերութիւնք Հնդկական Ռիկիանուի սահմաններովն, Ամերիկայի մէջ Մեքսիքան, Բէրուն, Պապիլոն, Բարակիւէյր, Եւր Սպանիան և Եաքութանը. ծովուն վրայ անհաւար կղզիք, որոց երեւելիքն են, Պալէստ, Ազօր, Քանարեան և փիլիպեան կղզիք, Եդիպէս Մատերա, Քուպա, Բոսթօ-Սիլբրօ Ս. Տոմիկթօ:

« Սպանիոյ Ամերիկայէն քաշած ոսկին բոլոր Եւրոպա քանի մը անգամ կրնար ծախու առնել:

« Զաւիագանց ծաղութիւն մը տիրելով այս գեղեցիկ աշխարհը (Սպանիան) կը թրմըրեցնէ զաշխատութիւն, Եւրոպայի տերութեան յատկացնելով: Եւրոպական ու անդորս ծաղութիւնը իր սկզբունքն ըսելով՝ արհեստք և երկրագործութիւնը կը փճանան: Ազքաւը կ'սկսի տաւնց ամօթոյ մալալ համարձակ, հարուստը կ'ապրի նման Արարացոյց ոսկին հոյն տակ պահելով: Գիւղականք արօրը մոռնալով՝ հովուական ծու

լութիւնը նախապատիւ կը համարին : Երկիր անշարժ , անշարժ և բնակիչք ավենուրեք տիրելով անշարժութիւն՝ դաշտերը կը չորնան : Աղգովին այս ծուլութիւնն կը ծնի հետեւեալ արդիւնքներն :

« Երկու ֆաթիկիներուն մէջ երեք հաբիր քաղաքներ , հազար ալ ֆառտովայի կառավարութեան մէջ կոչնչանան : Մուրերուն հրաշալի երկրագործութեան կը յաջորդէ չորութիւն , թշուառութիւն , որոյ հետեւանքն դեռ այսօր կը ծանրանայ այս գեղեցիկ գաւառին վրայ , միայն այն առածը կը մնայ թէ՛ Արփուսի առանց ջրէնի՝ չ'ըստեալ ֆաթիկիներն անցած ասիւն :

« Վանքերու թիւը հազար հազարի վրայ աւելնալով՝ թէպէտ իսկ անարդաւաւորութիւնը բոլոր տերութեան վրայ կը տարածի : Վանականք կ'ըլլան անապատին հոյրերը , Սպանիա կը մնայ առանց Սպանիացւոյ : 1619 թուականին՝ Մեծամեծայ ժադովը կը տխրի պոռալ թէ՛ ամուսնութիւնը կը դադրի և ամուսնացողք անգլաւակ կը մնան , ո՛չ մարդ կայ երկիրը մշակելու և ո՛չ դեկավար ուրիշ երկիր փախչելու , դարձաւ այսպէս անցնի՝ չ'աչ Սպանիա :

« Ահա՛ այսպիսի էր Սպանիոյ տակէ երկու հարիւր տարի առաջուան վիճակը՝ աշ-

խարհի այս գեղեցիկ երկրին մէջ ճոխարար տիւեւելով սակին մահաթմիր ծուլութեամբ և աղետարեր անհողութեամբ վարակեց սրտերն : Չի այնպէս համարեցան թէ՛ իրենց ունեցած սակին ու հարստութիւնն ամէն բանի կարող կ'ընէ զիրենք և թէ հարկ չէ՛ աշխատիլ : Հուսկ ապա այն ծայրահեղ դատարկացորտութեան մէջ , որ իրենց անկումն և մեռելութիւնը պիտի փութացրէ նէր , խեղամուտ կ'ըլլան իրենց վիճակին վրտանդաւորութեանը : Ուստի տակաւ առտակաւ սթափելով վանական անգործութեան հետ կը թողուն անապատի հայրու թիւեր և քաղաքական ընկերութիւնը կը կաղմեն :

Եւ ահա արհեստք և դիտութիւնք վերանորոգ կը պայծառանան և իրենք աշխատութեան անշարժ հիման կրթընած վերըստին կենեն այն խորխորատէն , յոր ինկած էին լոկ դրամնոց ճոխութեամբ և որ իրենց կորուստը պիտի պատճառէր :

Ասկէ բացայայտ կը տեսնեմք որ մի միայն դրամը կամ հարստութիւնն ամուլ և ապիկար է եթէ աշխատութիւնը աշակից չունենայ իրեն :

Աշխատութիւնն է դրամը , աշխատութիւնն է դրամէն առաջ մարդս երջանկալիսողը . առանց աշխատութեան դրամը ուրիշ բան չէ՛ բայց եթէ գործի կորստեան :

Աշխատութիւն և դրամ պէտք է ձեռ-

* Կիլիկիոյ . հանդէս տողջական հատոր Ա . Թիւ 6 .

առնե իրարում. ոչ ոք միտ թխեն անբախ մնա-
լու է. ասկէ կը ծնին բոլոր մեծաւեծ գոր-
ծերն ինչպէս նաեւ բարօրութիւնն և հան-
գիստն ժողովրդաց:

Դրանք աշխատութեան գինն է, անոր
արժէքը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ամոր վրոյ
թափուած ճակատի քրտինքը:

Դրանք ինչպէս ի սկզբան բոխք, մար-
դոց յարսէ կը լսենք. կամ փոխանա-
կութիւնները գիտացող միջոց մ'է. երբ
սցաւ սահմանէն անգին կ'անցնի, երբ նախ-
նպատակէն անդին կը տարուի, և շատեալ
թշուառութեան և անձկութեան պատ-
ճառ կ'ըլլայ, այն առնու մեք ալ իրաւունք
չունինք մի, սիրելիդ իմ Զարեհ, ստեպ
ստեպ գոչեալ, անիծեալ գրամ, անիծ-
եալ դրամ:

Զարեհ լուռ կեցաւ, և ես այլ ևս վերջ
առի ի խօսքերուս: Երբ միտ թխեն անբախ մնա-

Ե

ԲԱՐԵՆԱՌՆՈՒԹԻՒՆ

ե

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ՋՐՈՍԱՆՔՆԵՐ

—

Բարենաւորութիւնը կրակին վրայ փայտ,
ամբարին մէջ ալիւր, կառասին մէջ իւղ,
մարմնոյ մէջ ոյժ, մտքին մէջ խմտաւոր-
ութիւն եւ բոլոր մարդկային կազմութեան
մէջ զօրութիւն կը դնէ:

ՇՏԵՄ. ՊԵՏ. ԴԻՏԵԼԵԱՏ

Սիրար մարուր պահելու ամենազը-
խաւոր միջոցն է չափաւորել ջանկու-
թիւններն ու բաղձանքները եթէ պա-
տահի առաքինութեան ճամբէն հեռա-
նալ գոնէ կրկին գանկը հեշտ կ'ըլլայ:

ՃԵՆԱԿԱՆ ԱՌԱՐ

Ողջոյն քեզ, սիրելի երիտասարդութիւն,
առոյգ և կայտաւ բնութիւն. դու որ հիմա
կենաց փուռ զուարճութիւններէն պահ մը
կանդ առնելով կը հարցունես թէ՛ ի՞նչ ք-
նել պէտք է և դու որ դեռ սիրադ աշ-
խարհի վայելքներուն չ'առեա՞ծ հետաքրքրի
ես հասկնալ թէ՛ ի՞նչ ընթացք ու միջոց

պէտք են կեանքը քաղցրացնելու և գովելի ընծայելու մարդս ուրիշներուն, լսէ՛ ապա սիրելի՛ երիտասարդութիւն, լսէ՛ այն առաքինութեան ձայնը, որ բարեխառնութիւն կ'անուանի:

Բարեխառնութիւն, և ա՛հ, ի՞նչ սիրելի բառ. ի՞նչ քաղցր առաքինութիւն, որ սակայն անախորժ և անհաճոյ շատերու քրմացը, ատեցեալ դարու մարդիկներէն, և հալածեալ ու անբնակ ընկերական աշխարհէն: Բարեխառնութիւնը որ մեր սրտին փափաքներուն և ցանկութեանց չափն ու սահմանն է, այս ամենահարկաւոր առաքինութիւնը որ սանձն է մեր անկարգ և մղի կիրքերուն և մեր կեանքը գովելի ընթացքի մը մէջ դնելու շարժառիթ, աւա՛ղ, հալածեալ կը տեսնուի մարդկութեան ծոցէն, և որում սակայն եթէ ուշ դնէինք, ի՞նչ փրկարար և իրաւասէր յորդորներ պիտի լսէինք:

Եկո՛ւր ուրեմն ո՛ր բարեխառնութիւն, եկո՛ւր և խօսէ՛ երիտասարդութեան քու բոլոր պահանջումներդ և համարձակ յայտնէ՛ քու տրտունջներդ, որոնք հարկաւ գոհ տխուր ըլլան քեզմով, վասն զի դուն երջանկանկութիւն կը բտրես, քու քայլերդ քաղցրութիւն և բարութիւն կը բերեն մարդոց, խօսէ՛ արդ, երիտասարդութիւնը պատրաստ է քեզի լսելու:

(Ի Բերանոյ Բարեխառնութեան)

Հնութեան այն երջանիկ դարերէն ետքը, այն ատեն երբ ես մարդոց մէջ կ'ապրէի, երբոր մարդիկ ինձմով կ'ապրէին, երբ սակաւապետութիւնը, դոհունակութիւնն և պարզասիրութիւնը քնդհանուր սովորութիւն մը եղած էին մարդոց, և հաղուագիւտ էր տեսնել մարդ մը որ հանրական սովորութեանց և կանոնից ժխտելով ուրիշ ճամբայ մը բռնէր, այն ատեն ես շատ երջանիկ էի, ինչպէս նաև մարդիկ, քան թէ հիմայ, այս դարուս մէջ, յորում՝ մտքերը որպէս թէ բարակցած ըլլան և մարդոց դատողութիւնը կրթութեամբ ու լաւացած ներկայ դարուս մէջ մարդը շատ պիտոյքներ ունի, բայց շատերն ալ արուեստակեալ և անբնական պիտոյքներ են. ամէն բանի մէջ չափազանցական ընթացք մը կը տեսնուի, չափազանցութիւն խօսքի մէջ, չափազանցութիւն անողոց մէջ, չափազանցութիւն զգացողութեան մէջ, չափազանցական ընթացքով քանի՜ ժամանակը յառաջ երթայ, այնչափ ալ մարդ կային ազգի առողջութիւնն և այժմ տկարանալու և միանգամայն կեանքն կ'ամ հաստիկներն կործանարար միայ են: Շատ հեղանակք որ զիս իրենց մէջէն փտարական հալածեցին, խրոփի կը հարցունեն թէ ի՞նչ են ասոր պատ-

ճառները և չեն կրնար դառնալ թէ՛ Մարտի
անբարեխառնութեամբ, բնութեան օրէնքներէն դուրս
անբնական գործաց կամ պիտոյից անկնապար
զ ըլլալով անգիտակցութեամբ անբարեխառնութեանը
եւ երկարակեցութեանը կը խանգարէ :

Շատ անգամ ալ նահապետաց սրտա-
մաթիւնները կարողալով, անոնց երկարա-
կեցութեան վրայ կը զարմանան, ինչպէս
անխորհի վրայ ամենէն երկարակեաց մարդն
Մաթիւսաղա՛ որոյ կեանքը մինչև 969
տարիներ երկարեցաւ, իրենց կարճատե-
կենաց բաղդադ մամին որ այժմ 80 էն և 90
էն վեր չեներ և հարիւրամեաց ծերունի մը
մասնանկը կը ցուցնեն, յապուշ կը կրթին
այս մեծ տարբերութեան առջև և չեն մը-
տածեր թէ որչափ ալ մեծ տարբերութիւն
կայ անոնց և իրենց մարդոց կենցաղաւա-
րութեանց մէջ : Առաջ հպատակք միշտ
բնութեան օրինաց անշեղ կը քայլէին անոր
ճամբէն : անոնց կեանքն արդեան անվեր-
ջանալի մտաւորութեամբ, արտեւորա-
կեալ պիտոյից ծանրութեամբ և ազակա-
նագործ մտաւորութեամբ չէր ճնշուէր : Ազատ
էին և ազատ օգ կը շնչէին, զմանք ի-
րենց արանքուն և ազարակներուն բեզմա-
ւոր հոգերը կը մշակէին և ժողկարութեամբ
ապրելով իրենց քաջառողջութիւնն անփո-
տանգ կը պահէին : Ոմանք ալ հոգեւորական
ցումն ու սրինգն առած իրենց խայտաղոց
հօտերով մշտադաւոր մարդոց և բրտկաց

մէջ կանցընէին իրենց անմեղ կեանքը :
Բայց երբոր դարեր իրենց չընանք ըրին,
մտաւորութիւնք ալ իրենց ապականաւորաւ սեր-
մանքը ձգեցին մարդկային կրօնի կազ-
մութեան մէջ և յորդոց յորդի յաջորդելով
անոնց դժգոյի սերմունքը (ախք և հիւան-
դութիւնք) հետզհետէ մարդկային ոյժն և
քաջառողջութիւնն խանգարեցին : Շնչած
օգերնիդ ձեր բնակարաններուն մէջ այն
զուտ մաքրութիւնը չունի՛ կարծես : Իսկ
ձեր կեանքը սրտամաշ գործերով, արհեստ-
ներով և հոգերով ծանրացած է : Անհրա-
ժեշտ պիտոյից հեռ չուլլական պիտոյից
մտաւորաւորութեան հոգերը կեանքն ան-
դգալի կերպով կը մաշեն և անընդհատ
բաղձանքներ զձեզ կը նեղեն : Սակաւապե-
տութիւն չունիք, ձեր զանաւած վիճակէն
միշտ դժգոհ էք : կը տեսնէք մէկը ունայն
զարդարանաց և վաղանցուկ վայելից մէջ
և ունէն ի նախանձ կը դրդուիք, հառա-
չանքներ կ'արձակէք թէ՛ ինչպէս կը լլայ որ
դուք ալ զանոնք վայելէք :

Ահաւասիկ ձեր ալ կեանքը, որչափ հե-
ռու է նահապետաց կեանքէն, որ յիշաւի
աշխատի երկար կը տեսէր : Արդի բնկերու-
թեան մէջէն հարածուեղէս ի վեր շատ ան-
գամ կուգամ՝ և հեռուէն կը նկատեմ ձեր
կենցաղական մտաւորութիւնները, որով դուռ-
ճան կըլլաք ձեր կենաց :

Հատարակաց փողոցներուն մէջ ալ կը տես

նեմ երբեմն հարգ մը մարդ իկ, որոնց գինով
անուրը հաւատն: Ասոնց մեծ մասը բնական
եաց և զաւակաց աւեր սակաւաշահ մար-
դիկ իրենց շահածնուն կարեւոր մասը կը
ձգեն գինեւան շշուկներուն մէջ, անե-
րեւոյթ միջոցներով իրենց ներքը կը մանամ,
որովն կը խօսիմ, բայց չեն լսեր ինձ, և ախ,
ինչպէս խոճացեր եմ, որ մինչ իրենք այն
աղմկոյի շշուկներուն մէջ աւար գիւտով
դաւաթներ կը պարպեն անյագաբար, աւ-
դին իրենց կինն ու զաւակներն ձեռքեր-
նուն կըստասեն պատառիկ մը հաց և կերա-
կոր գտնալու համար: Ասոնց զաւակները
իրենց հօրը գալտեան բնդերկար համբե-
րելէ ձանձրացած և անօթութենէ լլկած
մեկ կողմը կիյնան կը քնանան: Ախ, ուր-
քան երջանիկ կ'ըլլայի երբ նոյն միջոցին կա-
րենայի շարժել ոյս գինեմը հայրերուն սիր-
տը և նշմարել տալ իրենց խոր բնականաց
այն աղեկատու և պատմանք երեւոյթը, այն
ատեն անասրակոյս յօժարակամ պիտի հե-
ռանային իրենց անարդ անբարեխառնու-
թենէն և պիտի ուխտէին իրենց կեանքը
չափաւորել:

Չկայ արդարեւ այնպիսի բան մը, որ օգ-
տակար և անխնայ չըլլայ չափաւոր գործու-
թութեամբ, որչափ անօգուտ և ֆլատուար
ի նոյն չափադանցելով: Ես, Բաբելոնական իմ
իրբեւ առաջին բարեկամ մարդոց, չեմ բ-
աւեր թէ մի խմէք, այլ մի թագաւոր տա-

կառնեալուն մէջ: Մասն զի այն ատեն զի-
նին եթէ լաւութիւն և օգուտ մը անի նե-
այն ալ կը կորսուի և կ'ըլլայ թոյն խաղա-
ղութեան և ուրախութեան: Այն ատեն
զուարթութիւնը կը հեռանայ յաւիտեթիւն,
կատաղութիւն, խաղալութիւն և չիղճը
կըսկսին և փոխանակ քաղցը վարուց խառ-
նածաղանձ ազմուկը երեւան կ'երեն: Արթ-
նութիւնը կը փոխուի թմրութեան և ապ-
շութեան, վերջապէս համեմատութիւն, հե-
զութիւն, դատողութիւն և ծանրաբարո-
յութիւն խոյսկուտան կը հեռանան:

Ուրիշ բնկերական մոլութիւն մը կը տես-
նեմ գրեթէ բոլոր երիտասարդաց վրայ,
որոնց սիրելի պարծանք մը կը թուի ոյս մո-
լութեան սովորութիւնը, և որուն մեծ հո-
գով ու տանջանքով վերջապէս ենթակայ
կ'ըլլան, որպէս թէ անհրաժեշտ և կենսա-
տու պիտոյք մը ըլլար, այս է ծխախոտի գոր-
ծութիւնը: Այս թունաւոր խօտը, որոնք
մարդկային սեռին մէջ զարմանալի արա-
դութեամբ տարածուեցաւ և որուն գոր-
ծածութիւնը պետական սրգեղքներն իսկ
չ'կրցան կասեցնել, ուր ուրեմն մարդուս
անձնիշխան կամոցը թողուեցաւ:

Երբեմն ուրախութեամբ կը զխտեմայն
երիտասարդներն, որանք այրու ետտակեալ
պիտոյքներու բարբալին գերե չեն ըլլար,
բարեխառնութիւնը և ճշմարտ պիտոյք-
ները միայն կը սիրեն, բայց ոչնչով մեծ

կըլլայ ցաւս երբ կը տեսնեմ այն զուարթ ա-
ծաղիկ պատանեաց և երիտասարդ աջ խումբ
բը, որոնք բնական պիտայքներէ սոսի ան-
բնական և անկարելի պէտքերը կը սիրեն,
զեղխութեանց և հեշտութեան անկանոն
վայելից մէջ կը թաղուին, և այնպէս իրենց
կազմութեամբ կը տկարացնեն և քաջատաղ-
ջութիւններ կը կորսնցնեն, վասն զի բնու-
թիւնը պատրաստ է միշտ պատժել ամէն
անոնք, որ չեն սրահեր իւր օրէնքները:

Արդ, ո՞վ երիտասարդութիւն անոյգ
և կայտառ բնութիւն, դու որ կը սիրես
աշխուժալի հստակդ անցնել անեղբ ուրա-
խութեանց, հաճոյից և վայելից մէջ, լսե՛
տրեմն, որ խօսքս չը վերջացուցած համա-
ռօտիւ ցոյց տամ քեզ այն մետաքսի աղ-
բիւրն ճշմարիտ և երջանկաբոյր զուարճու-
թեանց: Երջանկութիւն և վայելք կը փնտը-
ուէք, ամենեւին, ոչ երբէք կարելի է զայն
զեղխութեանց, հեշտական վայելից և ան-
կանոն բարուց մէջ գտնել: ձեզի համար
զուարճակալու և տխուր ժամերը քաղցրա-
ցնեալու համար ուրիշ շատ շահաւէտ բաներ
կան: Ի՞նչ անոյշ և հոգեզմայլ զբօսանքներ
պիտի վայելէք բնութեան կամ տիեզերաց
մէջ, երբ լուրջ մտածութիւն ունենաք,
երբ զձեզ յրկապատող բնական առարկա-
յից և տեսարանաց վրայ ուշադիր նայ-
ուածք մը ձգէք: Երբ աչերնիդ յերկինս կը
դարձունէք, միթէ չը յուզուիք ձեր սիրտը:

Երբ որ կը գիտէք այն ընդարձակ կամարը,
ուր որ կապուտակ ամպեր գեղատեսիլ կը
ճեմեն. ուր ասաղերը նշուլադեղ կը փալ-
փիան և ոսկեճաճանջ արեւն ճառագայթից
նետեր կ'արձակէ յերկիր, 'ի գիտե՞ն զա-
սոնք, ձեր հոգիներուն մէջ բերկրութիւն
մը, հրճուանք մը չէ՞ք իմանար:

Բայց եթէ երկնից տեսիլը ձեր սրտե-
րուն ձանձրութիւնը չը կարենայ փարա-
տել, և քաղցր զգացում մը արծարծել,
կրնաք աչերնիդ բնութեան տեսարանաց
վրայ դարձունել և առանց տաղտկութեան
հիացմամբ գիտել կանաչագեղ խոտերը,
քնքուշ ծաղիկները և ոստախիտ ուռնի-
ները: Ձեր ուշն աւելի յառաջ տանելով
պիտի տեսնէք խնդութեամբ անոնց մէջ
պատասպարուած բիւրաւոր միջատներն և
որդերը, անոնց իմաստուն և յառաջատես
գործունէութիւնը:

Պիտի տեսնէք մեղուաց ժրութիւնը,
անոնք որ ծաղկանց հիւթն ու անուշք գող-
նալով մեղր կը շինեն: Պիտի լսէք նաեւ
թռչնոց սիրապալուլ դայլայլիլը, որն որ
տխրութեան քօղը մեկդի պիտի քաշէ ձեր
դէմքերէն և պիտի տայ ձեզ վայելել ձանձ-
րութենէ ազատ վայրկեաններ:

Եթէ իսկ ասոնց և ո՛չ մեկէն ճաշակ մը
չը կրնաք առնուլ, չը կրնաք հաճոյք մը
զգալ, ունիք նաեւ ծովը, կապուտագեղ
ջրերով ընդարձակեալ ծովը. որուն ալիք-

ներքը հատու է հատու հեղեղներին կուղան կը
զարնուին և զուարթացուցիչ շառաչիւններ
կ'արձակեն : Մերթ ճանդ արտահոս դետակ-
ներու նման հեղիկ հեղիկ կը ծփան , մերթ
այ շղթայազերծ դազանաց նման կատարած :
կը փրփրին կը դիզուին : Երբ կարծէք թէ
հատու է հատու դարով ցամաքը պիտի որս-
ղեն՝ ամթաճար յետս յետս կը քաշուին ,
որպէս թէ չը համարձակին մարդարնակ
երկրին վրայ ելնելու : Վասն զի Արարիչը
հրամայած է ծովուն , որ կը սանձէ անոր
ջուրերը . « Չայդ վայր եկեացես և անցէն 'ի
քեզ դարձցին ափք քս » :

Այս , բնութեան այս հագեցմայ տեսա-
րանները գիտելով , դիտելով նորա հրա-
քանչ իրերն և էակներն կարելի է արդեօք
զուարթութիւն և հաճոյք չըզայ . . . :

Եկուք ուրեմն , ո՛վ երիտասարդութիւն ,
եկէք և դուք ազգ մարդ կան , որ 'ի պիւ-
ռոս աշխարհի , անդամ մը բնութեան հրա-
շալի տեսարանին յայց ելլանք . երբ ձեր հո-
գին ճանձնթի կ'զգայ կը նկատնայ և զուար-
թութիւն կը փնտռէ :

Երջանիկ և ցանկալի զբօսանքն հոս է .
առկէց որոնք ամենը մեզապարտ և կոր-
ծանի : Դուք երբ որ աշխարհի վրայ ու-
շաղիւր նայուածք և խորհրդամու միտք ու-
նենաք , կրնաք զուարթանալ բնութեան
տեսարաններով :

Թողէք ապա այն ամեն անբնական

պէտքերը , որոնց կարօտութիւն չունիք ,
թողէք բարուց և զգացմանց անկանոն
գործերը և սիրեցէք բնութիւնը , սիրեցէք
անաբխութիւնը և մի հալածէք ձեզմէ զայն
որ կը խօսի յերանուածիւն և 'ի բարին ա-
ռողջ և սիրելի երիտասարդութեանդ :

Մարդ զոտաւան մտղեղով զո՞վ զո՞վ
ո՞վ : Եւ բոլոր յաշխարհի և միտքի զմեռ

Ահաւորիկ բարեխառնութիւնը երիտա-
սարդ սրտերու այս անցին խորախոյսները
կուտայ միշտ , անիկայ կը պահանջէ որ զբ-
ուարճութեան պատրուակաւ մեր կազմը
ուածքին , խելքին ու վարքին վնասակար
բաներու գերի չ'ըլլանք և զմեզ կրից ու
զգացմանց փութորիկներէն զգուշացնեմք :

Արդարեւ անսնք որ իրենց երիտասար-
դութիւնը զեղխութենէ և հեշտակեցու-
թենէ հեռու՝ բարեխառնութեամբ կ'անց-
նեն , հանգիստ ծերութիւն մը պիտի վայե-
լեն . իսկ անսնք որ անբարեխառնութեամբ
անձնատուր կըլլան արբեցութեանց , հեշ-
տութեանց և այլ մարութեանց , փորձով յայտ-
նուած է որ այնպիսեաց ծերութիւնը խը-
ռովեալ վիճակ մը և դժնդակ վախճան մը
կունենայ :

Բարեխառն ըլլանք ուրեմն : Եւ կը կար-
ծէք թէ այնչափ խիստ են սորա պահան-
ջումները , կարծէք թէ հակառակ մեր բը-
նութեան և խառնուածքին օրէնք մը դը-

բաժ է մեր վրայ, ո՛չ, նոյն խոլ բնական օ-
րինաց շաւիղն է, ուսկից որ բարեխառնու-
թիւնն զմեզ կ'առաջնորդէ:

Կրից բռնութիւնները թոյն են մեր ե-
ութեան, դաւաճանք առողջութեան. իսկ
ասոնց սահմանաւոր և կանոնաւոր ընթաց-
քըն՝ աղբիւր կենաց և լոյս հոգւոյ :

Միայն իւր կիրքերուն անձնատուր եղած
անձր գովելի և կատարեալ մարդ չէ : Բո-
լորովին կիրքերու տեղի տուող սիրտն ալ
անգգայ և ցուրտ է :

Բարեկամնութեան ասօցիանութիւնն
այս երկու ծայրերուն միջին ճամբան է . և
այս իսկ է ամենէն զովելի և բանաստ
ճամբան :

E

ՀՈՒՍԴՄԱՍԷՐ ԾԵՐՈՒՆԷՆ

Համարձակ կատարէ այն խաղերն եւ
դուարճութիւնները, որք անմեղ են եւ
անհասարակ։

Ամէն աղէկ անցած կեանքն այն չէ,
յորում մարդ աւելի զուարմութիւն
գրամ, մեծութիւն, պատիւ եւ համա-
րում ստացած է, այլ այն կեանքն է,
յորում մարդ չառ մեծ օգտակար գոր-
ծեր եւ մարդկային տարտաւորութիւն-
ներ կատարած է: Տ: ԻԽԹԻՃԵԱՆ

ՏԱՐՈՒՈՅ շրջանին մէջ կուգայ այնպիսի
օր մը, յորում համայն ազգեր խնդու թեամբ
և ուրախութեամբ կը լեցունին, յորում մար-
դիկ կարծես թէ՝ նոր հոգի զգեցած և նոր
զուարթութեամբ վառուած կերպով մը կը-
սեն իրարու. Մեր ցաւերուն վրայ լալու
կամ մեր աղետից վրայ խորհելու ժամանա-
կը չէ. մէկեի երթան այսօր սուգ և արքա-
մութիւն մեր սրտերէն և ուրախ ըլլանք.
վասն զի բարեկենդանն է :
Բարեկենդան, ուրախութեանց և զը-

վարճութեան նուիրեալ այս զուարթ օրուան
մէջ տղայ ու պատանի, երիտասարդ և չա-
փահաս, այր և ծերունի մէկ խօսքով ամեն
աստիճանի ու վիճակի մարդիկ կը մտնան
իրենց հողն ու վշտերը, մէկդի կը թողուն
իրենց ակնածութիւնն ու ծանրութիւնը և
իրենց զբաղանքն ու գործերը դադրեցու-
ցած դաս դաս կամ տուն տուն մէկտեղ կը
ժողովն, կը պարեն, կը խմեն ու կերգեն
կամ ուրիշ այլևայլ գրօտանքներով իրենց
ժամանակը կանցունեն։ Ամենուն վրայ ընդ-
հանուր բերկրանք մը կը ցոլայ, դէմքերն
անմոքեղի ծիծաղներով կը մպակն, ամենքը
զուարթութեամբ կը շարժին։ Ռմանք ալ
խեղճամասկ կերպարանքներու կը մտնեն,
ծիծաղաշարժ դիմակներ կը հագնին։ Վեր-
ջապէս զարմանալով կը նային թէ՛ ի՞նչպէս
երեկ աշխարհ ու մարդիկ խելօք ու կարգով
կը վարուէին, այսօր ո՛ւրիշ կերպ մը եղած են։
Նոյն իսկ ծանրաշուխ և խնամառէր
մարդիկ այսօրեայ զուարճութեանց մէջ քա-
ժին ու մասնակցութիւն ունին, երբ ուրիշ-
ները կը պարեն, կ'երգեն, այն մուկնայե-
րը որ իրենց թմբուկներուն թնրիւններովը
փողոցները կը ընուն, լիլիլիպիլայական մըն-
քերն ալ զուարճալի խորհրդածութեամբ
կը համակուին, անոնք ալ կը զուարճանան
եւ տէ՛ր, ի՞նչ ցանկալի և ի՞նչ շահաւէտ են
ստոնց զուարճութիւնները։

անդամ մը եւս գացի և տեսայ ծերունին, որ ի՛ր
խոնարհ անակին պատուհանը կ'ըմ կը դի-
տէր հաճութեամբ երիտասարդաց և ման-
կանց զուարթ արար խաղան ու զատկոտեքը։
— Որդեակ, քսու նստ ինձ, ինչո՞ւ դու
մասնակից չես ըլլալ այսօրեայ ուրախու-
թեանց, տես ամեն մարդ խաղաւ, խնծոյ-
քի և կերուխումի ետեւէն ինկած է։ Այսօ-
րը չ'անմոքե՛ր ուրիշ օրերու յորս անձնուր
մարդ իւր գործին ետեւէն կը վազէ։ Այսօր
պէտք է ամեն մարդ հրաժարի իւր հողե-
րէն և մասնակից ըլլայ հաւաքակաց այս
խնծոյքին։

— Գիտեմ, պատասխանեցի ես ալ, խած
եմ ո՛ր երբեմն մայրը իւր տղան անիծեր է
բարեկենդանի օրով գործի երթալուն հա-
մար։ Բայց զարմացած եմ թէ ի՞նչ նշանա-
կութիւն ունին արդեօք հաւաքակաց այս
շաղժումները։

— Ատիկա քսու, զարմանալի թող չը
թուի քեզ։ Բարեկենդանի նշանակութիւ-
նը, ախախ, մեր ժամանակները, ո՛րք են
հիմայ։ Կտեւօք մեր երիտասարդութեան
կրակոտ տարիքին մէջ ինչք է՛իքք լմնը
ի՞նչ ծաղրածու հնարքներ կը գտնայե՞ր
ծաղրելու համար այս ծաղրելի ուշադրա-
ւ անպաքէն ի՞նչ է աշխարհս եթէ ոչ վիթ-
խարի գաղան մը, որ զմեզ իւր նեղքերը
ստամ ծանր ծանր վեշտերով կը տա-
ռապեցնէ, երբ մենք յաջողութիւններ

տակի շատ անգամ չարիք և դժբաղդ ու թիւն կը կրէինք . երբ ուրախութիւնն վայրկեանական ստուերի մը պէս շուտ շուտ կ'անցնէր և կարծես թէ հոգք և մտատանջութիւնք մեր բաժինը կ'ըլլային այն ատեն կըսէինք իրարու . ուտենք , խմենք և ուրախ ըլլանք և մեր ուրախութեամբը ծաղրենք այս աշխարհս :

Երեւոյնին պահ մը իւր անցելոյն յիշատակաց մէջ թաղուեցաւ . և ես հասարակային զուարճութիւնները գիտելով կը մընջէի . այսօրեայ խնդութիւններն ի՞նչ անվերջանալի են . երեկոյեան ստուերը սկըսած է տիրել , գիշերն իւր սև քողը երկրիս վրայ կը տարածէ . խաղաղութեան , հանգստի և քնոյ ժամանակը կուգայ , դեռ մարդիկ կը շարունակեն իրենց ծաղրածու ուրախութեանց մէջ :

— Պէտք է այդպէս ընել , կրկնեց ծերունին իւր խոստմաներէն պծափելով , պէտք է այդպէս ընել . քանզի ուրախութիւնն ու վայելքը կենաց մարդադաշտին վրայ կողոպտում մը կը սեպուին , զոր պինդ աշխոյժ զօրականներ կրնան ձեռք բերել : Երբոր մենք հետամուտ կ'ըլլանք աշխարհիս վայելիցն ու զուարճութեանց , անդանդաղ վազելու ենք հոն . մանաւանդ երբ գիպումն ինքնին առ մեզ բերէ ուրախութիւններն պէտք չէ՝ որ հեռանանք անոնցմէ : Հաւատա՛ որ տարիներու հոլովմամբ մեր կենաց

հակիրճ միջոցն ալ ձեռքերնուս կը թափ և սպառնալից մահը դեռ հեռու կարծած ժամանակնիս ՚ի քթթել ական կուգայ կը հասնի և մեր կեանքը կը յօշատէ : Հիմա ուրց աշխարհակալը շատ իրաւացի խօսք մ'է ըրեր . կե՛ր արբ և ուրախ լե՛ր , զի վաղ մեռանիս :

— Արդարեւ , ըսի ես ալ , այսպիսի կարծիքներ շատերու մտաց մէջ դադարաւորած են՝ եղած են մարդիկ ալ , որ իրենց կարծիքն ի կատար վարած են . միշտ երջանիկ սեպելով ինքզինքնին , քանի որ հոգատանջութենէ ազատ ի՞նչ անանդ ուրախութիւն որ վայելած են՝ քովերնին մնացած է : Գուցէ ասոնք պինդ ահարկու աշխարհակալներ է ալ երջանիկ եղած են , աշխարհակալներ որ մրկի նման զաշխարհ կը յուզէին և գողցես սորա ընդարձակութեան մէջ չը սեղմելով անարգ փառասիրութեամբ չարաչար կը հոգնէին իրենց իշխանութեան երկիրներն ու ելօք ընդլայնելու համար , մինչդեռ իրենց աճիւնը թիզ մը հողի մէջ ամբողջին : Անմեղ զուարճութեանց ետեւէ վաղող զուարթ անհոգներն ալ ասոնց պէս մեռած են թէ եւ , բայց սա տարբերութեամբ որ մին իւր անցաւոր փառքն ամբողջով անցած է , իսկ միւսը գոհ և հանդարտ ապրելով երջանկաբար վերջացած :

— Այդ ու ամենայնիւ , ըսաւ ծերունին , պէտք է գիտնալ որ իւր բովանդակ կեանքը միշտ ուրախութեանց նուիրելով գործէ :

աշխատանքէ քաշուիլը ներքի չէ՝ մանաւանդ ատիկատեղի մարդկութեան դէմէ։ Ուտե՛լ, խմե՛լ, և օր մ'ալ անցնի՛լ յաշխարհէ, նման անբան անամուսնոյ, ապաքէն այս վարմունքը ամենամեծ նախատինք մ'է մարդկային կոչման։ այո՛, ձեռնունայն չը պիտի զատուինք յաշխարհէ։

Աշխարհի ամենաթշուառ մարդն է այն, որ կը ծնի մերկութեան և չգոյութեան մէջ, մերկաբար և տնանկ կ'ապրի և ունայնաձենն կը չուէ յաշխարհէս։ նա՛, կարեկցութեան արժանի հէք արարած մ'է, որուն վիճակակից չըլլալու համար պէտք է մարդկային բարձր կոչումը մեր զուարթ հանգէտներուն մէջ իսկ մտքէ չը հեռացունել թէ՛ մարդս մեծագործութեան և անմահութեան համար ծնած էակ մ'է։

Ծերունին իւր խօսակցութիւնը այս տեղ հասցունելով վերջացուց և ես գոհ սրտով կը դառնայի իր քովէն, բարեկենդանի օրը այսպիսի մտաւոր զուարճութեամբ անցուներուս համար։

Արդարեւ աշխարհիս ուրախութիւններն բարեկենդանի օրուան յատուկ չեն, բայց երբ և ուր ալ որ ըլլայ պէտք է ՚ի ձեռին ունենալ այն կշիռը, որ չափաւորութիւն կ'ըսուի։

Խնդութիւնք որչափ որ ալ համառօտ ըլլան, այնչափ ալ մաքուր, հաճելի և քաղցր կըլլան։ Երբ ընդ երկար կը տեւեն, այն ա-

տեն հաճոյից կը փոխանակեն տաղակութիւնն և ձանձրութիւնը։ Արարիչը ամեն բան կարգով և կանոնով ըրած է, զորս բնութիւնը կը սորվեցնէ մեզ։

Մեծ կանոն մը մարդուս համար. ամէն բան իր ժամանակին ընել, ամեն բան իր նպատակին գործածել, ամեն բան իր տեղը դնել։ ուստի ուրախութեան ժամանակի մէջ պէտք է ուրախութենէ չը կասիլ գործի մէջ ալ ժրութենէ և ջանքէ։

Սակայն ուրախութիւններն ալ տեւական կեանք մը չունին։ Բաղդը յեղյեղուկ և մարդուս վիճակը մի և նոյն հաստատութիւնը չունի։ Ուրախութիւնը մեր կեանքին մէջ իր բնական համարայր աղաւնի մը միշտ հալածական կը քշուի տրտմութենէ։ Եւրախութեան աղաւնին հագիւ կը հանգչի ՚ի մարդ, և ահա տրտմութիւնն գիշակեր թռչնոց նման արագ թռեւերով կը հասնի և կը թաւալէ զայն իւր անյագ որկորին մէջ։ այսպէս ամէն բան անհաստատ է մարդուս համար, ամէն բան կը փոխուի և կ'անցնի։ հարստութիւնը, փառքը, պերճութիւնն ստուերի նման կ'անհետանան։

Հոս ուրեմն զգալի կ'ըլլայ թէ, անհաստատ բաղդին հարուածոց տակ չընտանելու համար, մեր ընկերական կենցաղոյն մէջ պէտք է չափաւորութիւնը ձեռքէ չըթողուլ, այս միջին ճամբայով է միայն որ կրնանք մերմացնել մեր վիշտերն և տրտմութիւնքը։

Չը գինովալ ուրախութենէ, երբ իւր հրապուրիչ բաժանին ի ձեռին առ մեզ մտնեայ, պէտք չէ՝ անասման ախնով քամել զայն, ոչ ալ պէտք չէ մերժել. արքամութեանց և ձախողութեանց մէջ ալ այս ընթացքը բռնելով՝ տեղ չքառալ երբէ՛ք սրբտի տարապայման կակիծներուն:

Այս տառապանաց տխուր հոխոխ մէջ քանինեք տեսած են այս աչքերս, որոց համար խիստ դժուարին եղաւ իրենց վշտաց բեռը թեթեւցնել և քիչ մը խաղաղ օդ չնչել: Բարէ՛, ի՛նչ թշուառութիւն. . . երբ իրենք ուրախութեանց հեշտին վաշեքներուն մէջ կը խայտային, տրամութեանց տխրանումդ զանդախներն հնչեցին ականջսուն. և ախ, ի՛նչպէս իրենց այն ուրախ և զուարթ ձայներն աղիտղղով հառաչանաց փոխեցան:

Ասոնց վիշտը առաւել նուազ և մխլթարելի պիտի ըլլար, եթէ իրենց կեանքը չափաւորութեամբ կշռէին. եթէ ուրախութեան փայելից մէջ մտքէ չը հանէին տրամութեանց պատահմունքն, եթէ յաջողութեան ժամանակին յիշէին նաև ձախողութիւնը:

Այս է ահա երջանկութեան ամենամեծ գաղտնիքներէն մին, երբ անհարկն կ'ըլլայ ցաւերը բնավինջ ընել, զանէ գիտնալ զանոնք մեղմոցըներուն կեցող:

Թ.

ՍԷՐ ԵՒ ԸՆՏԱՆԻՐ

Ի՛նչ ի՛նչ զիջող նպատակին դիմող արդարաւոր մը կըսպասէ. զանիկայրն գոռոզին կեանք, անկէ վրկազդին թշուառութիւն: Երջանկութիւն կամ մահ, միջին կէտ չկայ սիրոյ համար:
ՆՇԱՆ ՄԻՐՁԱ.

ՁՄՆԶ երջանկութեան առաջնորդող ինչ ինչ կենցաղական առաքինութեանց վրայ խօսեցնէս ետքը, չարժէ՛ր մի որ բուն իսկ երջանկութեան վրայ հայեցումք մը նետենք, այն առանին երջանկութիւնը, որ ողիջ և սուրբ սիրով մը ծնունդ կ'առնէ, պէ՛տք է մի որ մեր տեսութենէն զանց առնենք:

Սէրը՝ բուն իսկ երջանկութիւնն է:

Երջանկութիւնը՝ նոյն իսկ Սէրն է:

Եթէ կուզես գիտնալ այնչափ ցաւերու, աղէաներու և վիշտերու էն գլխաւոր պատ-

ճառը, ուրիշ մը չես կրնար գտնալ, բայց միայն Աստուծոյ խօսքը:

Աստուած երջանկութիւնը ընտանեաց մէջ դրաւ, սիրէ՛ և վայելէ՛, բաւ և երկիրըս գեղեցկացո՛ւր քու Սիրովդ:

Ախ, այս զգացումը մարդուս դրախտըն յերկիր փոխադրելու պաշտօնը պիտի ունենար:

Սիրո՞ց մարդը. ընտանեկան կապերը ամրացան. երջանկութիւնը հիմունքը պիտի հաստատէր. եկաւ մարդուն առաջին ծնունդը. անոր դարձեալ մը այս անհատաւ հիմունքը խախտեցան. ընտանեկան երջանկութեանց՝ ընտանեկան թշուառութիւնք յաջորդեցին:

Վասն զի անոր սրտին մէջ ատելութիւնը ծագում առաւ. նախանձն աղետալի խորհուրդը տուաւ անոր: Ոճիրն յաշխարհ եկաւ. և անպարտ Աբելի մը արիւնը առաջին անգամ յերկիր հոսեցաւ:

Այն ատեն ահա խանդարեցաւ ընտանեկան ներդաշնակութիւնը, այն ատենէն ծնունդ առին փշտերն և թշուառութիւնք:

Դրախտէն զինի մարդուս այս աքսորանաց վայրին մէջ դեռ մխթարութիւն մը կար. դեռ երջանկութեան յոյսն և վայելք նշուէին. սիրոյ երջանկութիւնն ունէր. ընտանեկան քաղցր կենսակցութիւնն՝ անդին երջանկութիւն մը չէր իրեն. այլ անողոր թշուառութիւնը չուշտցաւ. դառնացնելու զայն:

Բայց ընտանեկան չը կործանեցաւ, երբ չը դառնացաւ միանգամայն:

Ընտանեաց կործանումն և սիրոյ դառնութիւնը՝ ատելութիւնն և թշնամանքն են:

Հալածեցէ՛ք ընտանեաց մէջէն ատելութիւնն ու թշնամանքը. մաքրեցէ՛ք Սէրն իւր անսուրբ կեղեւներէն. և ահա՛ կուգայ երջանկութիւնն և սիրալիր ձեզ կ'ողջունէ:

Չուարթ և կայտա՛ռ երիտասարդութիւն, քու երջանկութիւնդ ուրիշ ի՞նչ բանի մէջ կը փնտռես. քու երջանկութիւնդ ո՞ւր կը յուսաս գտնալ:

Մտի՛ր ընտանեաց սեմէն. ճամարիտ և ստոյգ երջանկութիւնը՝ անմեղ սիրոյ շնորհքն է:

Երջանկութիւն, առողջութիւն, ուրախութիւն, ամենք ընտանեաց մէջ. ընտանիքէն դուրս ամենք թշուառութիւն, ցաւ, տխրութիւն:

Բայց ընտանեաց մէջ ալ ցաւեր կան. ընտանեաց մէջ ալ տրամաւթիւնն և թրշուառութիւնը կը տիրեն, բայց յանցանքն ո՞ւմ է, յանցանքը ընտանեկան չէ. յանցանքը ընտանիքը չը կը ցոյց կառավարողներուն է:

Առանց համամիտ և սուրբ Սիրոյ՝ ըն-

տանիքը կը կարծանի. երանութիւնը՝ թըշուառութեան կը դառնայ:

Աղքատութիւնն անդամ պատճառ մը չը կրնար ըլլալ ընտանեկան երջանկութիւնն արգիլելու. երբ սէրը կը թագաւորէ, վասն զի երջանկութիւնը շատ ունենալուն մէջ չէ՝, ունեցածը դոհունակութեամբ վայելել գիտնալուն մէջն է:

Երջանկութիւնը սիրով կը ծագի, ընտանեաց մէջ կ'արմատանայ և ամուսնութեամբ միայն կը հասունանայ:

Բայց ո՞վ է այս մարդն, որ կուգայ ձեր ուկանջին կը քրթնջէ. Ամուսնութիւնը աղատութեան գիւղիման է:

Ասիկա ըսողը ճշմարիտը, բարեկամ չէ՝ ձեզի, այնչափ անմեղ վայելքներով, անուշ և խանդաղատելի գիւտանքներով ի կեանք մը, այնչափ իրական, զուտ և մաքուր զուարթութեամբ սրտիկեալ կենակցութիւն մը ինչպէս կը համեմատի գերեզմանախան սգոյ և տխրութեան:

Արդարեւ ամուսնութեան մէջ ալ թըշուառութիւն և ստրկանք չը գոյանար չէ՝, այո՛, երբեմն այնպիսի դէպքեր և արկածներ կը պատահին, յորտ մարդն իւր կացութենէն զզուելով՝ առջի ազատութեան օրերը կը բաղձայ. ամէն ժպիտ, ամէն հա-

ճոյք դառնութիւն և վիշտ կ'աղղեն նմա: Բայց միթէ այն դառն և վշտալի կարծրւած անցքերն աւելի ազդու և զօրաւոր են ընտանեկան երանութիւնները և ծնողական քաղցր ու բախտութիւնները յաղթահարելու: — Երբէ՛ք:

Չբանք ուրեմն թէ՛ Ամուսնութիւնը ազատութեան գերեզմանն է:

Սակայն եթէ ամուսնութեան մէջ այն ստոյգ բաղդն զմեզ ա՛նակ էակի մը հանդիպեցունէ, որ փոխանակ մեզի պարծանք, ուրախութիւն և երջանկութիւն բերելու՝ մեր հանապազօրեայ անպատուութեան և տրամութեան պատճառ ըլլայ, ի՞նչ բնել պէտք է այն ատեն:

Ստոյգ է սակայն թէ՛ անանկ անսանձ էակներ, կոշտ և անուպայ կանայք եւս կը գտնուին, որոնք իրենց տմարդի և ապօրինի վարքովը աւելի աղէկ կ'ըլլար եթէ ընկերական աշխարհէն հեռանալով՝ վայրեթեան մէջ աւանդէին իրենց յետին շունչը:

Եւ սակայն յանցանքն ո՞ւմ է դարձեալ, որ ընկերութեան մէջ յառաջ կուգան այսպիսի ճիւղային էակներ. յանցանքը կնոջը չէ՛. — յանցանքը դարձեալ անոնց կը վերաբերի, որ ի պահանջել հարկին անփոյթ գտնուեցան զանիկայ ուղղելու:

Ինչ որ բլլան այլ մարդիկ, առաքինի կամ մոլի, գիտուն կամ տխմար, կլինե՞րը մեր վարքին, մեր յատկութեանցը կամ մեր ձիրքերուն վրայ կը ձուլուին:

Եթէ մենք ունենանք անանկ բարի սովորութիւններ, ընտիր և հաճելի վարմունք, և ամենէն դառն պարագայներուն մէջ ալ անայլայլելի քաղցրութիւն մը, ամօթալի գործքերուն վրայ վեհանձնական ցասկոտութիւն մը. անհնար է որ կլինե՞րը մեր բարի օրինակին հետեւելու չը բռնադատուին:

Էրիկ մարդն է կլինը բարձրացնողը. էրիկ մարդն է դարձեալ կլինը նուաստացընողը:

Կնիկ մարդուն բարքն ու բնաւորութիւնը այն ատեն կ'եղծանի, երբ արդէն մարդս եղծեալ և ապականեալ է:

Երբեմն կը պատահի ալ որ մեր բարի սովորութեանց և քաղցրութեան հակառակը, կանայք չընմանին և չը համաձայնին մեզի հետ. իրեն սովորած դէշ ունակութիւններէն և անոպայ ընթացքէն իսկոյն չը դառնայ, բայց կրնանք մի պնդել որ մեր տեւական և անյողդողդ ընթացքին միօրինակութիւնը բնաւ ազդեցութիւն մը չընէ անոնց և հուսկ ուրեմն չը բռնադատէ զանոնք մեր օրինակին ազդեցութեանը տակ իյնալու:

Երբէք չըտեսայ անձ մը, որ իւր կնովը

արժան եղած յարգն ու պատիւն ընծայեր, և փեսեր իւր պատուասիրութեամբ:

Երբէք չըտեսայ նաեւ անձ մը, որ կլինը նուաստացընել ու զելով անոր յարգանքը զլանար և ինք փառօք մեծարուեր:

Կնիկ մարդուն փառաւորութեամբը կը փառաւորիմք, անոր նուաստութեամբը կը նուաստանամք:

Կլինը թէեւ տանը խորանին մէջ կը նըստի, թէեւ օրօրոցին քովիկը կերգէ միայնակ. բայց ո՞վ չը գիտեր թէ անոր ազդեցութիւնն այդ նստուկ տեղէն իսկ կը ներգործէ ընկերական աշխարհին:

Արեւելք կլինն ընդ երկար ընկերական աշխարհէն հեռու պահեց. տուններու մէջ, վանդակներու ետին բանտարգելքիւ զայն. խստութիւն չթողուց գործել անոր դէմ. . . բայց այս պարագային մէջ ո՞վ էր փաստը. — էրիկ մարդը:

Վասն զի կլինը ընկերութեան մէջ չեւրեւնալով, մարդու առջեւ ելլալու և խօսելու ազատութիւնն ալ չունենալով՝ կանանոցի միայնութեան մէջ անզգայ էակ մը դարձաւ, անզգայ՝ դարուս պահանջումներուն, տգէտ՝ ընկերական պայմաններու, և անհոգ ու ծոյլ և մանաւանդ անկարող հասցունելու այնպիսի զաւակներ, որ իրենց խելքովը, ճարտարութեամբը և գործունէութեամբը օգտակար գիւտեր հնարէին, և ամենքը ուրոյն ուրոյն միջոյններով երկ-

րին և իրենց զարգացման ու պերճութեան համար աշխատէին :

Կարծէք թէ կնոջ ազդեցութիւնն անգօրէ ընկերական գործոց խթան ու խրոմ խոյս տալու :

Արեւելք անգոր կարծեց . կինն իրր անհոգի էակ մը գիտնական կրթութիւններէ զուրկ թողուեցաւ . և այսպէս գիտնական կրթութիւններէ և գործունէութենէ զուրկ սերունդ մը ունեցաւ . ուստի Արեւելքի ճարտարութեան , հարստութեան և փառանայ լոյսն յԱրեւմուտս անցաւ , որմէ սոսոր Արեւելք , որ գրեթէ դար մը յառաջ լոյս տուած էր , դար մը ետքը լոյս կը մուրայ , ճարտարութեան և պերճութեան քրան չեղեաց վրայ կը հիանայ :

Թէպէտեւ Արեւելքի փառայ այս խաւարումն ունի ուրիշ պատճառներ ալ . բայց անոնց մէջ գլխաւոր պատճառ մը եթէ կայ՝ այն ալ կնիկ մարդէն զլացուած գիտնական կրթութիւններն և ընկերական յարգանքն է :

Արեւելք՝ տգիտութեան խաւարին մէջ չփոթ ու մուր քայլած ատեն և ոհա յԱրեւմուտս՝ հանճարեղն Պանոփարթ և փիլիսոփայութիւն Սթայէլ նստած՝ երկրին ու պագային ու զարգացման համար կը խորհէին . արդէն շատ մարդիկ գիտեն Մեծին

Նարոշնի հարցումն և փիլիսոփայ Կիլնոջ այն նշանաւոր պատասխանը թէ , Պէտք է այնպիսի մայրեր հասցունէ իր իրենի գիտնական իրենց զաւակները :

Կնոջ մը բերնէն ելած այս մեկ խօսքը պատգամի պէս արձագանք կը դնուի ժողովրդեան մէջ . գրագէտներ իրենց խորհրդածութեանց նիւթ կ'ընեն այս կտորը . երեւելի մատենագիրք (ինչպէս է. Մարթէն , է. Ժիրարտէն , Շաթոպրիան և այլք ,) իրենց մատենաներուն մէջ ընդարձակելով այս նիւթը՝ հայրենակցաց մտքերուն մէջ կը տպաւորեն թէ՝ արդարեւ պէտք է այնպիսի մայրեր հասցունել որ կրթել գիտնական իրենց զաւակները :

Արեւմուտքի մէջ հնչող այս զօրաւոր ձայնին մենք ալ անդգայ չը կեցանք . մենք ալ անոր արձագանք տալով կրկնեցինք ու դռնեցինք . մեզի զաւակներ կրթել դիտցող մայրեր պէտք են :

Իգական սեռը բարձրացնել , անոր ընտիր ձիրքերը մշակել ուղեցինք դաստիարակութեամբ , թէպէտեւ մեր նպատակը բարի էր և արդար . բայց արդիւնքն այսօր ձախող և խիստ դէշ եղաւ :

Ամենէն կարեւոր ուսումները , որոնք ընտանիքի մը , ազատայ մօր մը անհրաժեշտ

պարտքերը կը բաժանե՞ակեն, մեր աղջկանց կրթարաններէն դուրսարտաքսեցինք, կըրթութեան ստիպողական մասերը զանց քրինք և երկրորդականներն ու հաճոյից վերաբերեալ վարժութիւնները նախագաս և գիրք վեր բռնեցինք:

Ասոր արդիւնքը եղաւ այն ունայնատէր և պճնամուլ օրիորդաց խումբը, որոնք իրենց արդի կամ ապագայ ամուսիններուն փոխանակ երանութիւն և փառք բլլալու թշուառութիւն և փորձանք կ'ըլլան և սկիտի բլլան:

Ինչո՞ւ համար մեր աղջիկներուն չենք ուզեր ապա այն առտնին կրթութիւնները, որոնցմով ընտանեաց մէջ կարմատանայ խաղաղութիւնը և որոնցմով գծաութիւնը ու կռիւք սարսափահար կը փախչին:

Ընծայե՞նք անոնց մեծարանքն ինչպէս որ արժան է. բայց իրենց տնական պարտաւորութեանց մէջ թերացած ատեննին ալ աչք խփել՝ ասիկայ նորանոր զեղծմանց աղբիւր կը բանայ. ասիկայ կրթութեան դէմ՝ աղջկանց բարոյականին դէմ՝ ի գործ դրուած մահացուցում մըն է:

Ունայնաօրութեան վարժութիւն մը և ճշմարիտ ու ազատաբեր կրթութեան ոգւայն դէմ հակառակութիւն մըն է: Պարզութեան դէմ թշնամութիւն և նորասիրական զեղխութեանց խրախոյս մըն է. ընտանեկան պարտուց զգացման ջնջումն է:

Այսպէս ահա կը խանդարին ընտանեկան երանութիւնք, սէրը՝ դառնութեան կը փոխուի և ամուսնութիւնը թշուառութեան:

Ընտանեկան երջանկութիւնն ապահովելու մասին հիները՝ մեր նախնիքն ու հայրերը շատ ընտիր սովորութիւններ ունին եղեր:

Ամուսնութեան գործին մէջ կարի աշաւրջութիւն և երիտասարդ ամուսնացողին և օրիորդին ուրիշ ազատութիւն չը տալով երբէք, բայց միայն այդ և կին իրարմէ անձանթ, ամուսնանալէ ետքը կը ճանչուին և այն ատենէն իրենց սէրը կը սկսի եղեր:

Թէտէտե հիներուն այս տեսակ սովորութիւնները դէշ հետեւանքներէ ալ ազատ չէ եղեր, բայց մենք ընտանիքը սիրով հիմնելու համար պէտք ենք զգուշանալ թէ՛ անոնց ծայրայեղ խստութիւններէն և թէ՛ հիմնախաւան մեր չափազանց ընտանութենէն:

Մենք հիմնախաւան ընտանի (թէքլիֆսիլ) երիտասարդքս նախնեաց սովորութիւններէն գէշերը ջնջենք բոսած ատեննին՝ լաւագոյններն ալ մէկտեղ կը կորսնցունենք և ամուսնութեան պարագային մէջ իբր աւսնոնց հակառակեայն կը վարուինք:

Մեր ընտանութիւնն ու սէրն օրիորդի մը

հետ՝ ամուսնանալէ ետքը սկսելու է : Բայց հիմայ որովհետեւ առաջուան խիստ պահանջութեանը վերցած են, թէ և արձակ համարձակ կրնանք մեր նշանածին տունն ալ երթալ դալ . բայց հոս գարձեալ մենք մնասաւոր պիտի ելլանք և դո՛ւն ուրեք մեր նշանածը :

Ամբողջ ընտանեկան կենաց մէջ շարունակելի սէրը շուտ մը պիտի ճանձրանայ և կէս մը իւր յազուրդը պիտի առնու և ամուսնանալէն քիչ տտեն ետքը դժգոհութիւնք և կռիւք ծագումն պիտի առնուն :

Օր մը հրապարակին վրայ անտիրձ պատանի մը երիտասարդաց խրատ մը տալ ու գլխով սիրեցէ՛ք, ըսաւ անոնց, սիրեցէ՛ք զիրար նախ քան զամուսնութիւն :

Բայց ես կրտեմ . աւելի՛ պատշաճաւոր է եթէ ամուսնութենէն ետքը սկսի սէրը, որով և ամբողջ ընտանեկան կենաց մէջ յարատեւ պահուի :

Սիրահարութեամբ ամուսնացելոց մէջ կրնա՞ք ցուցնել ինձ երիտասարդ մը կամ օրիորդ մը, որ իրարու գէ՛մբնաւ մէկ տըհաճութիւն չունենան և անխափան փայելին այն երջանկութիւնը, որում անզուսպ ցանկային յառաջ քան զամուսնութիւն :

Ես չը տեսայ, գ ուցէ զտնուի ալ . բայց

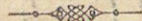
ընդ հանուր աչօք նայելով պիտի տեսնեմք որ գրեթէ ամենուն ալ սրտէն դժգոհանքն ու ճանձրութիւնը պակաս չէ :

Կան որ երիտասարդները կը զղջան կամ պատճառ մ'ունին իրենց սիրահարակուն ամուսնութեանց վրայ վշտանալու :

Կան նաեւ, որ օրիորդները իրենց կուսութեան ատեն սիրահարած երիտասարդին երեսէն թշուառ եղած են և իրենց կեանքը դառնութեամբ լեցուած է :

Ուրեմն այս տեսակ ստորջանքն ու դառն աղէտները ջնջելու համար միթէ ուեի աղէկ չէ՞ որ մեր այժմուս յառաջ քան զամուսնութեան ջատագոված սէրը՝ յեօ քան զամուսնութեան սկսի և ընտանեկան երաճութիւնը ալ անխառն և խաղաղ ըլլան, այնպէս որ այսպիսի ամուսնութենէն ետքը սյր և կին կատարեւապէս իրարու համակերպիլ ստիպուելով՝ օրհնե՛նք այն Արարիչը, որ մարդուս կեանքը քաղցրացրնելու և երկրիս վրայ երկնային երջանկութեան ճաշուկը տալու համար Սիրով պատկեց զմեզ :

В І Т У С У І Р

Մերեւոյ աստիճան վե՛ յարգանքս քո աս
նաւան անոնց կանգնեալս քո կամ քրտնած յիշա
ստիւներն և գանձեմ զարդասքս քո թերեւ և և
Դերեւանին և ուր կըմն, Բերեւանին աս
դին Հասարտ, Բերեւանին ասդին Յիշա
ստ և Կանգնեմ քո աստիճան քո աստիճան

[illegible]

Ո՛վ արտասուքներու և լացերու վարժուած
աչքեր, դուք որ աղեկորմոք Ձեր սիրելեաց կո-
րուստը կողբաք, վայրկեան մ'ալ ա՛ն, ինչէ՛ թե
ուշադիր լինէիք զառնակսիւծ որդի մը, որ գոնե՛
իւր բարեկամին մահը պատմելով ամփոէր ու ա-
մօքէր :

Այս տառապանաց հովտին մէջ կան այնպիսի անզգայ սրտեր, որոց դալար տներեւի մը անկուսը, դեղեղիկ ծաղկի մը թառամովը բան մը չեն աղ-դեր, որոնք զգածուելու համար փոքր բաներէն չեն անտոյժիր, եւ որոնք ցրտու թեամբ մտիկ կ'ը-

նեն երկասարդաց մանր ծաղկանց թարչամիր :

Իմ խօսքս ասոնց հետը չէ՛ . իմ խօսքս ձեզ միայն կուղիկ Բ, դուք որ երեւին ինձ նման ձեր մեկ սիրելոյն մանր կարտասուէիք , լսեցէ՛ք եւ դուք ալ ողբացէ՛ք ԶԻՆՔԻ :

* *

Տասն եւ եօթը զարուհներ հաղիւ գլորած էին իւր ճակատներէն . դեռ պաւերուն վրայ մանկութեան ծաղկունքն անթարչամ կը փթթէին . իւր պատանեկան գուարթ չրթունքը կարծես թէ կը բուրթէին եւ կը շնչէին դարուն , ծաղիկ , անմահութիւն եւ կեանք . . .

Համայն Պրծաս կը պարծէր ու կը պանծայր ԶԱՐԵՆՆ՝ մը իւր մէջ սնուցանեղան համար . ամենուն սիրտը չի էր յանտէլ . օր օր մը անշուշտ հայրենեաց սպաս հորիզոնին վրայ լոյս մը պիտի ճառագայթէր նովաւ . ամենքը աչերնին 'ի նո յառած կը՛սէին . Սհա՛ հարագատ որդի մը , որ բարի քաղաքացի եւ օգնական պիտի ըլլայ մեր բաղուններուն :

Երկասարդներն 'ի տես նմա համակեալ քաղցու զգացմամբ անոր բարեկամութիւնը կը խորհրդէին եւ ծերունի հայրերը դանիկայ տեսած ատեն 'ի նախանձ շարժեալ կ'ըսէին . Երանի՛ այն ծնողաց , որ պատիւի թանկագին գանձ մը կը պահեն իրենց տանը մէջ , յապաղային ո՛րչափ մեծ պիտի ըլլայ իրենց ուրախութիւնը :

Անուաբարդութեան մէջ դերագոյն , ուսմանց մէջ յատաշարէմ , կենսակցութեան մէջ քաղցր եւ մարդավար , դատողութեան մէջ ու շիւմ , խօսքի

մէջ ճարտար , բարբի մէջ ընտիր , խոսակեալի մէջ եւ կը զարգանայր Զարեն :

* *

Մինչդեռ իւր ծնողացը եւ գերդաստանին անդին ծաղիկը՝ Զարեն ծնողաց քովը կ'ապրէր , իւր եղբարքը՝ Գրիգորիկ եւ Յենու՝ հետի՛ իրմէ օտարութեան մէջ կը վարեն իրենց կեանքը , երկու տարիէն աւելի էր , որ Զարեն իւր եղբարքը , իսկ ասանք Զարենին կարօտիւր կը տօչորէին , վերջապէս Գրիգորիկ իւր դրաղբախան զրազմունքէն քանի մը օր գործադուլ բրած՝ ածնական օրերու ցնծութիւնը վայելելու կը փութայ դէպ 'ի հայրենի ատենը :

* *

1873 ապրիլ 7 . Պրուսպու մէջ Ալթ — պաշրջի հրապարակին վրայ ենք . երկասարդաց եւ չախանաօրց խումն բազմութիւն մը հո՛ս գումարուած է . բայց չեն՝ ասանք Գրիգորիկը զիմաւորութիւն , ասանք վաղաժամբ իւր խառնարդի մը յուզարկաւոր հանդիսակիսներն են , այդ վաղադարչամ երկասարդը Զարենն էր . . . Ա՛լ կը կը հաւատաց ասոր . դեռ քսան օր յառաջ գուարթ եւ ուրախ կը շարժէր , սակայն իրաւ է , որ այսօր մեռած է . այդ խումն բազմութիւնը գերեզմանական սղալի վայրէն հաղիւ դարձ բրած են . ամենուն զիմաց վրայ կոխիծ , ամենուն աչաց մէջ սրտասուք կը սողսկին , աւերքը կուլան եւ կըսկան զԶարեն : Եւ անա չու կոչին մէջէն կտոք

մը կը տեսնուի, որ չտապաւ կը թափ կուգայ իւրեւ կայծակ: Այս շուտասույր կտուքին մէջն է Գրիգորիկ, երկարամեայ վտարանդին 'ի հայրենեաց. ծանօթք եւ բարեկամք առ նա կը մօտենան, չեն թողուր որ կառքն մինչ 'ի տուն երթայ, զի գիտէին թէ սա Զարեհի հիւանդութենէն անդամ անտեղեակ էր: Իսկոյն խնայ տըրուելով տունը՝ իւր երիցադոյն հարազատն (Մանտեակ Յակոբոս Աղա) կը հասնի եւ անոր դալուտաւ կը շնորհաւորէ, սակայն լի էին տէքերն արտասուօք: Ը՛ի էին նաեւ հանուրց աչքերը:

— Նըբա՛յր իմ, կը գոչէ Գրիգորիկ, տխուր նախազգածութիւններ կարթննան մտքիս մէջ. չեմ գիտեր ի՞նչ կայ. արդեօք վառ՞նդ մը հասած է մեր ընտանեաց, վասն զի սիրաս փոխանակ դձեղ տեսնելով հրճուելու անձկութեամբ կը նեղուիմ. ի՞նչ կայ արդեօք: — Յակոբոս Աղայն ըստ պատշաճին պատասխանելով անոր ակամջը կը վարժեցընէր աղետալի մահադոյժը լսելու. ծանր ծանր յառաջ կ'երթան դէպ 'ի տուն. սակայն իւր երիցադոյն հարազատին հետ նաեւ ամբողջ բազմութեան դէմքերը տրտնութեամբ համակեալ կ'երեւէին, անոնք որ երեք ժամ առաջ վաղամեռիկ Զարեհին յուզարկաւորութեան հանդէսը կը կատարէին, երեք ժամ յետոյ Գրիգորիկը կը դիմաւորեն: Երեք ժամ յետոյ 'ի տես Գրիգորին աչերու մէջ պահ մը դադրած արատաւքները կրկին կը նորոգին:

Վերջապէս կը լսէ՛ր նա այն սեւ վաթորիկը. կը լսէ՛ր թէ Զարեհ այլ ո՛չ եւս էր, եւ անա՛ աւերակայն լինչ խաւարեցաւ յալս նորա. էն քաղա-

սիրտ մարդն անդամ չէր կարող առանց նարսուռ մը զղալու, առանց ուժղին « ա՛հ » մը արձակելու այսպիսի աղետալի պոփ մը լսել. ո՛վ անպարոյն եւ ժանտաժուտ մահ, կը գոչէ, ո՛վ Աստուած իմ, կաղապակէ, ի՞նչ օր, ի՞նչ ժամ է այս սիրեցեալ Զարեհին մը գերեզմանը պիտի տեսնէի այսօր: Ա՛խ

Այսպէս Գրիգորիկ տօնական ցնռութեանց մէջ եղբօրը մահուան սուգը կը կրէ եւ ծանրաթախիժ սրտիւ եօթն օր հայրենեաց մէջ անցունելէն յետոյ կրկին Պօլիս կը դառնայ: Իւր բարեկամները չէին համարձակեր զնա մխիթարելու:

Իսկ Յեսու, հարազատն Զարեհի, հեռի հայրենեաց քաղցր հողէն, հեռի՝ ծնողաց գորովալիլ գրկածութիւններէն, բոչկական ճեմարանին մէջ գլուխն 'ի կախ քննութեանց դատրատութիւններով դաղած ատեն, մերթ քաղցր ուրախութեամբ լցուած կ'ըսէր իւրովի. է՛հ, ես ալ այս երկամեայ հեռաւորութենէ վերջը նորէն պիտի դառնամ իմ հայրենիքս եւ պահ մը պիտի տեսնեմ իմ ծնողքս, իմ եղբայրներս, եւ մանաւանդ իմ Զարեհ՝ հա՛:

Սալբիլի 18 շաբաթ իրիկունն էր: Յեսու խընդու թեախ եւ բերկրալի դիմօք կը դառնար առ Գրիգորիկն, որ այն ինչ դարձած եղած էր հայրենի հողն:

Յեսու ընդունեց իւր ծնողացը, եղբայրը եւ բարեկամացը կարծանդին համբոյրներն ու ողջոյ-

նը... սակայն կը հարցունէ անձկութեամբ, ի՞նչ պէտ է Չարեհը, ո՞ւր է իւր գիրը:

Այն ատեն ճակատար կ'ընձեռեցաւ Գրիգորիկին, ի՞նչպէս հասկըցունէր թէ Չարեհ մեռաւ, քաջ զխաբ որ յանկարծական մահացոյցն Յետո անհարող էր լսել անհետ պէտք էր հստեղ զՅետո մխիթարել, այո՛, ինքը պիտի մխիթարէր իւր հղբայրը, սակայն ի՞նչ ուսիկց պիտի մխիթարուէր, զի իւր կեղծալի սիրտն ալ կործոմ էր մխիթարանայ:

Բայց նորա հոգին ցաւոց եւ կեղծանայ տակ ընդ երկար չը թուլցաւ. զխացաւ զՅետուն օրովիւ եղանակը: Չարեհը նկարագրեց հոգի թե թե աղարտ թեան մը մէջ, այդ « թեթեւ » ք ծանրացնելով ծանրացուց. այն ինչ կամեցաւ սա ի տես երթալ Չարեհին, այն ատեն իրենց երկցաղայն եղբոր մխիթարականը կը մատուցանէ. Յետո դեռ չը կարդացած կը հասկնայ. մեկդի կը նետէ թուղթը եւ բաղմոցին վրայ կը փառի հուաղեալ:

Արդարեւ զգացուն սրտի մը համար գիւրին չէ՛ երբէք լսել ծաղիկահասակ եղբոր մը կոյուստը, ի՞նչ ալ որ ըլլայ, մանաւանդ երիտասարդութեամբ փիթեալ եւ քնտիր ընտիր ձիրքերով դարդարեալ Չարեհի մը կոյուստը...: Հուսկ ուրեմն, Յետո իւր թալկութենէ կըստալի, ապշած իւր նայուածքը չորս գին կը դարձունէ, ի՞նչ եղաւ ինձ կրտսէր, մահը նորէն իւր միտքը կը սրաչարէ:

եւ այն աչքերը որ մինչեւ ցայս վայր արտասուք թափելու վարժուած չէին, շիթ առ շիթ կը ցայտեն եւ իւր գէմքին աղօսներէն ի վայր կը թափին:

Յաւակից ըլլա՞նք մեք ալ այս ցաւաղին եղբարց մորմոքներուն եւ թէպէտ ծանր է իրենց սրտին մխիթարութիւն մը տալ, սակայն եւ այնպէս պէտք է յիշել թէ, Չարեհը մեռնելով հանդերձ՝ իրեն թողած բարեկամութեան եւ իւր կեանքէն անդին՝ գրեթէ համայն Պրուսայու իւր դադաղին վրայ ձօնած պատին ու փառքը երիտասարդաց մտքին մէջ սա դասը կը տալու որէ թէ՛ այս տառապանաց հովտին մէջ կեանք մը սիրելի եւ մահը փառաւոր գործողը հարստութիւնն եւ տառիմանաւոր մեծութիւնները չեն, որչափ առաքինի եւ քաղաքավար կենաց անդին յիշատակները:

Ահա՛ Պրուսայու առաքինի երիտասարդութեան սրտերուն մէջ ալ այսպէ՛ս կանամահանայ Չարեհ:

Յ. ԱՐՇԱԽԻՐ

